

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών

Π.Μ.Σ. Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Διπλωματική Εργασία

Η κατάρρευση του αλβανικού κομμουνιστικού καθεστώτος μέσα από τον ελληνικό κοινοβουλευτικό λόγο, 1989-1992

**Κωνσταντίνος Μάντης
Α.Μ. 519603**

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ελευθερία Μαντά

Αθήνα, Ιούνιος 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή Κωνσταντίνου Μάντη που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η κατάρρευση του αλβανικού κομμουνιστικού καθεστώτος μέσα από τον ελληνικό κοινοβουλευτικό λόγο, 1989-1992

Κωνσταντίνος Μάντης
Α.Μ. 519603

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Ελευθερία Μαντά
Επίκουρη Καθηγήτρια
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Συν-επιβλέπων καθηγητής
Ηλίας Σκουλίδας
Επίκουρος Καθηγητής
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Αθήνα, Ιούνιος 2023

Περίληψη

Τα Χριστούγεννα του 1990 η Ελλάδα έγινε αποδέκτης μεγάλου κύματος μεταναστών από την Αλβανία. Ήταν η αρχή του αντικτύπου που είχε η σταδιακή κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος της Αλβανίας. Οι μετανάστες συνέχισαν να συρρέουν κατά χιλιάδες, θέτοντας σε δοκιμασία τόσο την οικονομία όσο και τις ανθρωπιστικές διαθέσεις της Ελλάδας. Η χώρα κλήθηκε να διαχειριστεί την αιφνίδια προσέλευση χιλιάδων Αλβανών και ομογενών Βορειοηπειρωτών, τη διαδικασία επαγγελματικής αποκατάστασης και κοινωνικής ενσωμάτωσής τους, την αύξηση της εγκληματικότητας και κατ' επέκταση την ενίσχυση των αισθημάτων ξενοφοβίας στον ντόπιο πληθυσμό, καθώς και την παροχή οικονομικής στήριξης στη γειτονική χώρα προκειμένου να μετριαστούν ή και να ανακοπούν οι ροές μεταναστών. Οι παράλληλες αυτές διαδικασίες εξετάζονται στην παρούσα εργασία μέσα από τα πρακτικά του ελληνικού κοινοβουλίου, στα οποία περιλαμβάνονται τόσο έγγραφες απαντήσεις υπουργών σε ερωτήσεις βουλευτών όσο και τοποθετήσεις βουλευτών και υπουργών στο πλαίσιο των συνεδριάσεων της Βουλής. Η πίεση που ασκήθηκε στην ελληνική κοινωνία και τα αμφίθυμα συναισθήματα που προκάλεσε ο τόσο μεγάλος αριθμός προσφύγων φανερώνονται από τη διατύπωση αντικρουόμενων απόψεων ακόμη και από βουλευτές του ίδιου κόμματος, αλλά και από τη διαφοροποίηση των εκφραζόμενων θέσεων με το πέρασμα των χρόνων. Η παρούσα εργασία καλύπτει την περίοδο από το 1989, όταν ξεκίνησαν να κλονίζονται τα κομμουνιστικά καθεστάτα στον ευρωπαϊκό χώρο, μέχρι και το 1992, όταν το Δημοκρατικό Κόμμα κέρδισε τις εκλογές στην Αλβανία και επισημοποιήθηκε η πολιτική μεταβολή στη χώρα αυτή.

Λέξεις – κλειδιά

Αλβανία, κομμουνιστικό καθεστώς, οικονομικοί μετανάστες

The collapse of the Albanian communist regime through Greek parliamentary
discourse, 1989-1992

Konstantinos Mantis

Abstract

At Christmas 1990, Greece became the recipient of a large wave of immigrants from Albania. It was the beginning of the impact that the gradual collapse of the communist regime of Albania had on Greece. Migrants continued to pour in by the thousands, testing both the economy and humanitarian dispositions of Greece. The country was called upon to manage the sudden arrival of thousands of Albanians and expatriates from the North, the process of their professional rehabilitation and social integration, the increase in crime and, by extension, the strengthening of xenophobic feelings in the local population, as well as the provision of financial support to the neighboring country in order to moderate or even stop the flow of migrants. These parallel processes are examined in this work through the minutes of the Greek parliament, which include both written answers of ministers to questions of parliamentarians as well as positions of parliamentarians and ministers in the context of the meetings of the Parliament. The pressure exerted on Greek society and the ambivalent feelings caused by such many refugees are evident from the formulation of conflicting opinions even by MPs of the same party, but also from the differentiation of the positions expressed over the years. This paper covers the period from 1989, when the communist regimes began to shake in the European area, until 1992, when the Democratic party won the elections in Albania and the political change in that country was formalized.

Key – words

Albania, communist regime, economic migrants

Περιεχόμενα

Περίληψη	iv
Abstract	v
Περιεχόμενα	vi
Συντομογραφίες	vii
Εισαγωγή	1
1. Λίγο πριν και αμέσως μετά τη μεγάλη φυγή	3
1.1 Η ελληνική μειονότητα, 1989-1990	3
1.2 Τριγμοί στο εσωτερικό της Αλβανίας	5
1.3 Τα άμεσα μέτρα για την περίθαλψη των φυγάδων	7
1.4 Ο πρώτος απολογισμός μετά το άνοιγμα των αλβανικών συνόρων	10
1.4.1 Αιτιάσεις της αντιπολίτευσης	10
1.4.2 Οι απαντήσεις της κυβέρνησης	15
1.4.3 Δευτερολογίες της αντιπολίτευσης	18
2. Η Ελλάδα στηρίζει την Αλβανία και προστατεύει τον εαυτό της	20
2.1 Κύρωση συμφωνιών συνεργασίας με την Αλβανία	20
2.2 Σχέδιο νόμου για την παραμονή και απέλαση αλλοδαπών	24
3. Η Ελλάδα στη δίνη της μετανάστευσης	33
3.1 Συνέπειες της μαζικής έλευσης μεταναστών	33
3.2 Προσπάθειες ανακοπής ροών μετανάστευσης	36
3.3 Η ελληνική μειονότητα, 1991-1992	40
Συμπεράσματα	46
Βιβλιογραφία	48

Συντομογραφίες

ΓΕΕΘΑ	Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας
ΓΣΕΕ	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας
ΔΑΣΕ	Διάσκεψη για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΠΑΣΟΚ	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Εισαγωγή

Τα επαναστατικά κινήματα του 1989 που άρχισαν να κλονίζουν τα κομμουνιστικά καθεστώτα στην ευρωπαϊκή ήπειρο έμοιαζαν να μην επηρεάζουν την Αλβανία του Ραμίζ Αλία. Η χώρα παρέμενε επίμονα απομονωμένη και παρά τις σημαντικές της οικονομικές δυσκολίες τίποτε δεν φανέρωνε την αγωνία του ηγέτη της για το πώς θα επέφερε τις αναγκαίες αλλαγές στο εσωτερικό της. Τα μηνύματα που λάμβανε ο Αλία τόσο από τις ΗΠΑ όσο και από τη Σοβιετική Ένωση ήταν σαφή, οι πολιτικές αλλαγές ήταν αναπόφευκτες. Ως εκ τούτου, εκείνο που επιδίωξε ήταν να καθοδηγήσει τη χώρα του σε μια «βελούδινη επανάσταση», ώστε η μετάβαση σε ένα νέο σύστημα να προκύψει αναίμακτα και με ήπιες διαδικασίες. Ο Αλία επέλεξε να ενορχηστρώσει διαμαρτυρίες φοιτητών με την προσδοκία πως θα αναδύονταν ορισμένες κομματικά ελεγχόμενες οργανώσεις. Ό,τι, ωστόσο, ξεκίνησε ως υποκινούμενη διαμαρτυρία ξέφυγε γρήγορα από τον έλεγχό του.¹ Στις αρχές Δεκεμβρίου 1990 ξεκίνησαν οι κινητοποιήσεις των φοιτητών, οι οποίες απέκτησαν σημαντική δυναμική. Στις 10 Δεκεμβρίου οι φοιτητές απαίτησαν την αποδοχή του κομματικού πλουραλισμού και την επόμενη μέρα ανακοινώθηκε η σχετική απόφαση από την κεντρική επιτροπή του κυβερνώντος κόμματος. Στις 12 Δεκεμβρίου ανακοινώθηκε η ίδρυση του Δημοκρατικού Κόμματος, το οποίο αποτέλεσε το πρώτο αντιπολιτευτικό κόμμα στην Αλβανία μετά από 45 χρόνια.²

Οι πρώτες δημοκρατικές εκλογές διεξήχθησαν στις 31 Μαρτίου 1991, τέσσερις μόλις μήνες μετά τη δημιουργία του Δημοκρατικού κόμματος. Στις εκλογές επικράτησε το Κόμμα Εργασίας του Αλία με 169 έδρες. Το Δημοκρατικό κόμμα έλαβε 75 έδρες και η Ομόνοια³, το κόμμα των Ελλήνων της Αλβανίας, 5 έδρες.⁴ Το Δημοκρατικό κόμμα κυριάρχησε στα αστικά κέντρα, ενώ το Κόμμα Εργασίας στις αγροτικές περιοχές.

---

¹ Shinasi Rama, "The Dragon Did Not Commit Suicide. The Collapse Of The Totalitarian Cult-State And The Role Of The Student Movement In Albania", στο S. Rama (επιμ.), *The End of Communist Rule in Albania. Political Change and the Role of the Student Movement*, Routledge, New York 2020, σ. 259-268.

² Miranda Vickers, *Οι Αλβανοί*, Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σ. 298-299.

³ Σχετικά με την ίδρυση της Ομόνοιας και την πορεία της μέχρι το 1999 βλ. Φάνης Μαλκίδης, «Η σημερινή κατάσταση και οι προοπτικές του ελληνισμού της Αλβανίας», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τεύχ. 11 (2000), σ. 378-395.

⁴ Elez Biberaj, *Albania In Transition, The Rocky Road To Democracy*, Westview Press, USA 1999, σ. 99-100.

Ενδεικτικό είναι το γεγονός πως ο Αλία δεν κατόρθωσε να εκλεγεί στα Τίρανα, όπου είχε θέσει υποψηφιότητα. Η νίκη, πάντως, του Κόμματος Εργασίας, αν και υπήρξε νομότυπη, δεν έφερε τη ζητούμενη ηρεμία στην Αλβανία. Ήδη από την επομένη των εκλογών ξεκίνησαν, με παρακίνηση του Δημοκρατικού Κόμματος, βίαιες διαδηλώσεις στη Σκόδρα.⁵ Ο πολιτικά φιλόδοξος ηγέτης του κόμματος, Σαλί Μπερίσα, δεν θέλησε να αποδεχτεί την ήττα του και ξεκίνησε την με κάθε τρόπο υπονόμηση της νέας κυβέρνησης. Στις 30 Απριλίου 1991 ο Αλία εκλέχτηκε Πρόεδρος της Αλβανίας και η πρωθυπουργία ανατέθηκε στον Φάτος Νάνο. Στις 14 Ιουνίου 1991 υπό την πίεση συνεχών απεργιακών κινητοποιήσεων και διαδηλώσεων ο Νάνο δήλωσε την παραίτησή του. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στη διάλυση του Κόμματος Εργασίας και στη δημιουργία ενός νέου κομματικού σχηματισμού στη θέση του, του Σοσιαλιστικού Κόμματος Αλβανίας.⁶

Η μόνη επιλογή για τη διακυβέρνηση της χώρας ήταν πλέον η δημιουργία μιας κυβέρνησης συνεργασίας. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα και το Δημοκρατικό Κόμμα διαμόρφωσαν υπ' αυτές τις συνθήκες την κυβέρνηση σταθερότητας με πρωθυπουργό τον Ύλι Μπούφι. Η κυβέρνηση αυτή, παρά τις ιδιαίτερα δύσκολες οικονομικές συνθήκες, επέδειξε σημαντικό έργο τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στις σχέσεις της με τα άλλα κράτη. Η καλή πορεία της κυβέρνησης, ωστόσο, δεν εξυπηρετούσε τα σχέδια του Μπερίσα, ο οποίος σκοπίμως δεν είχε συμμετάσχει σε αυτή. Έτσι, αν και είχε συμφωνηθεί πως η κυβέρνηση θα διατηρούνταν τουλάχιστον μέχρι τον Μάρτιο του 1992, ο Μπερίσα έθεσε αιφνιδίως υπό μορφή τελεσιγράφου συγκεκριμένα αιτήματα, τα οποία αν δεν εκπληρώνονταν μέχρι τις 3 Δεκεμβρίου 1991, θα οδηγούσαν στην απόσυρση του Δημοκρατικού κόμματος από την κυβέρνηση συνεργασίας. Με αυτόν τον εκβιαστικό τρόπο ο Μπερίσα διέλυσε την κυβέρνηση σταθερότητας και μαζί της το κλίμα ηρεμίας που είχε επικρατήσει στη χώρα. Η Αλβανία εισήλθε εκ νέου σε συνθήκες πολιτικής έντασης και εσωτερικής αναστάτωσης. Οι νέες εκλογές διεξήχθησαν στις 22 Μαρτίου 1992 και οδήγησαν στην επικράτηση του Δημοκρατικού Κόμματος από ένα εκλογικό σώμα που είχε αγανακτήσει με τη χαώδη κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα.⁷

⁵ Fred Abrahams, *Modern Albania, From Dictatorship to Democracy in Europe*, New York University Press, USA 2015, σ. 93-94.

⁶ Βρισηίδα Νίνα, *Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η πορεία του εκδημοκρατισμού στην Αλβανία (1985-1999)*, Παπαζήση, Αθήνα 2007, σ. 276-302.

⁷ Στο ίδιο, σ. 306-339.

1. Λίγο πριν και αμέσως μετά τη μεγάλη φυγή

1.1 Η ελληνική μειονότητα, 1989-1990

Η ελληνική μειονότητα στην Αλβανία, αν και αναγνωρισμένη, αντιμετώπιζε την ίδια έλλειψη ελευθεριών με το σύνολο των πολιτών της Αλβανίας.⁸ Ενδεικτική, ως προς αυτό, ήταν η απαγόρευση για την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων, η οποία είχε επιβληθεί ήδη από το 1967. Όπως προέβλεπε το άρθρο 37 του αλβανικού Συντάγματος, δεν αναγνωριζόταν καμία θρησκεία από το κράτος. Η Αλβανία, στο πλαίσιο αυτό, θεωρούσε οποιαδήποτε απόπειρα στήριξης του θρησκευτικού δικαιώματος από άλλο κράτος ως παρέμβαση στην εσωτερική λειτουργία του δικού της κράτους.

Η ελληνική μειονότητα είχε, ωστόσο, διασφαλίσει ορισμένα δικαιώματα στον τομέα της εκπαίδευσης. Με την αναγκαία, βέβαια, διευκρίνιση πως μειονοτικά σχολεία λειτουργούσαν μόνο σε χωριά με αμιγή ελληνικό πληθυσμό και όχι σε κάθε περιοχή όπου διέμεναν Έλληνες. Υπ' αυτό τον όρο, μειονοτικά σχολεία υπήρχαν μόνο στους νομούς των Αγίων Σαράντα και του Αργυρόκαστρου. Στον πρώτο νομό λειτουργούσαν πενήντα τετρατάξια και είκοσι πέντε οκτατάξια σχολεία, καθώς και δύο Μέσες Σχολές επαγγελματικής εξειδίκευσης. Στον δεύτερο λειτουργούσαν σαράντα τετρατάξια και δεκαοκτώ οκτατάξια σχολεία, καθώς και τρεις Μέσες Σχολές. Μία εξ αυτών ήταν η Παιδαγωγική Ακαδημία Αργυρόκαστρου, τετραετούς φοίτησης, από την οποία προέρχονταν οι δάσκαλοι των μειονοτικών σχολείων. Η υποχρεωτική εκπαίδευση στην Αλβανία περιλάμβανε δύο τετράχρονα περιόδους μαθημάτων. Στην πρώτη τετράχρονη περίοδο οι μαθητές των μειονοτικών σχολείων διδάσκονταν στα ελληνικά και έκαναν μία ώρα ημερησίως μαθήματα αλβανικής γλώσσας. Στη δεύτερη τετράχρονη περίοδο η διαδικασία ήταν αντίστροφη. Διδάσκονταν στα αλβανικά και έκαναν μαθήματα ελληνικής γλώσσας μία ώρα την ημέρα. Στις Μέσες Σχολές, από την

---

⁸ Σχετικά με την αναγνώριση της ελληνικής μειονότητας βλ. ενδεικτικά Ηλίας Σκουλίδας, «Οι σχέσεις Ελλάδος – Αλβανίας», στο Ν. Μέρτζος και Μ. Καραγιάννης (επιμ.), *Βαλκάνια 1913-2011, Εκατό χρόνια θύελλες και χίμαιρες*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 212-213.

άλλη, τα μαθήματα γίνονταν στα αλβανικά έστω και αν η σχολή βρισκόταν σε μειονοτική περιοχή.⁹

Η ελληνική μειονότητα είχε, επίσης, διασφαλίσει τη δυνατότητα επικοινωνίας με την Ελλάδα μέσω ταχυδρομικών αποστολών που πραγματοποιούνταν τρεις φορές την εβδομάδα. Η δυνατότητα είχε ξεκινήσει από το 1984 με βάση τη Συμφωνία Ταχυδρομικών Υπηρεσιών. Το 1987 είχαν αποσταλεί 1.600 δέματα σε συγγενείς Ελλήνων στην Αλβανία και είχαν επιστραφεί τα 107, ενώ το 1988 είχαν αποσταλεί 1.906 δέματα, από τα οποία είχαν επιστραφεί τα 166. Η πλειονότητα των δεμάτων που είχαν επιστραφεί είχαν χαρακτηριστεί «απαγορευμένα», καθώς περιείχαν αντικείμενα των οποίων η κυκλοφορία και εισαγωγή δεν επιτρέπονταν στη Λαϊκή Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αλβανίας. Παραλλήλως, η Αλβανία δεν επέτρεπε την αποστολή δεμάτων από άτομα που είχαν χαρακτηριστεί φυγάδες ή εχθροί του καθεστώτος.

Μια πρόσθετη δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ των Ελλήνων ήταν αυτή της πραγματοποίησης ταξιδιών. Έλληνες μπορούσαν να μεταβούν στην Αλβανία ως τουρίστες στο πλαίσιο οργανωμένων ταξιδιών, ενώ, ομογενείς μπορούσαν να επισκεφτούν την Ελλάδα ύστερα από πρόσκληση συγγενών τους. Ο αριθμός των Ελλήνων που είχαν ταξιδέψει ως τουρίστες στην Αλβανία ήταν 16.273 το 1987, και ο αριθμός των ομογενών που είχαν επισκεφτεί την Ελλάδα ήταν 368 το 1988 και 469 μέχρι το μέσο του Αυγούστου το 1989.¹⁰

Η έλλειψη σεβασμού βασικών δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας διαφαινόταν από καταγγελίες και ψηφίσματα, όπως αυτό που κατέθεσε στον Πρόεδρο της Βουλής, Αθανάσιο Τσαλδάρη, ο Μητροπολίτης Πωγωνιανής, Σεβαστιανός. Μέσω του συγκεκριμένου ψηφίσματος, η Συντονιστική Επιτροπή Βορειοηπειρωτικού Αγώνα αιτούνταν τον πραγματικό σεβασμό από τη μεριά του αλβανικού κράτους των δικαιωμάτων των «τετρακοσίων χιλιάδων» Ελλήνων που διαβιούσαν στις περιοχές της Βόρειας Ηπείρου.¹¹ Σύμφωνα, άλλωστε, με τα όσα καταγγέλλονταν στο ψήφισμα αυτό στην Αλβανία καταπατούνταν σκοπίμως και συστηματικά τα δικαιώματα των Ελλήνων

⁹ Βλ. ενδεικτικά Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, «Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία», στο Κ. Τσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Κριτική & KEMO, Αθήνα 2003, σ. 165-223.

¹⁰ *ΠΣΒ*, ΛΓ΄ Συνεδρίαση, 8-9-1989, σελ. 0921-0922

¹¹ Σχετικά με τις δυσκολίες αριθμητικού προσδιορισμού της ελληνικής μειονότητας βλ. ενδεικτικά Λάμπρος Μπαλτσιώτης, «Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: Μια προσπάθεια προσέγγισης σε μια μεταβατική κοινωνία», στο *ίδιο*, σ. 64-84.

προκειμένου να επιτευχθεί ο αφελληνισμός τους. Υπήρχαν φυλακισμένοι ή εξόριστοι Έλληνες¹², οι οποίοι είχαν καταδικαστεί λόγω της άρνησής τους να αποκηρύξουν το θρήσκευμα και την εθνική τους ταυτότητα. Αιτήματα της Συντονιστικής Επιτροπής ήταν, μεταξύ άλλων, η αποφυλάκιση των αδικώς καταδικασθέντων Ελλήνων, το άνοιγμα Εκκλησιών, ώστε οι πιστοί να έχουν τη δυνατότητα να εκφράσουν ελεύθερα το θρησκευτικό τους αίσθημα, καθώς και να προβλεφθεί η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία όλων των περιοχών όπου διέμεναν Έλληνες.¹³

Από την πλευρά της Ελλάδας ένα από τα βασικότερα κριτήρια για τη διαμόρφωση των διμερών σχέσεων με την Αλβανία ήταν ακριβώς η διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι συνθήκες ζωής των εκεί ομογενών. Η Ελλάδα, άλλωστε, παρακολουθούσε προσεκτικά τα ζητήματα της μειονότητας, γι' αυτό και στις 23-10-1989 προσέφυγε στην αρμόδια επιτροπή της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ αμφισβητώντας τα στοιχεία που είχαν προκύψει κατά την απογραφή του πληθυσμού της Αλβανίας. Αντικείμενο της προσφυγής ήταν ο παρουσιαζόμενος πληθυσμός της ελληνικής ομογένειας, ο οποίος, κατά την εκτίμηση της Ελλάδας, ήταν μικρότερος από τον πραγματικό.¹⁴

Από το 1988 η μέριμνα για τους ομογενείς που διέφευγαν από την Αλβανία είχε ανατεθεί στο Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Σύμφωνα με τη σχετική απόφαση (842/19-4-88), οι ομογενείς φυγάδες λάμβαναν ένα εφάπαξ χρηματικό βοήθημα, καθώς και μια εφάπαξ οικονομική συνδρομή προκειμένου να καλύψουν προσωρινά τις στεγαστικές τους ανάγκες. Ακολούθως, το ελληνικό κράτος τους κατέβαλε μηνιαία ένα οικονομικό βοήθημα.¹⁵

1.2 Τριγμοί στο εσωτερικό της Αλβανίας

Τον Ιούλιο του 1990 άρχισαν να εντείνονται οι κλυδωνισμοί στο εσωτερικό της Αλβανίας και ξεκίνησε ένα πρώτο κύμα προσέλευσης ομογενών φυγάδων. Παρά το γεγονός ότι το αλβανικό καθεστώς ήταν το μόνο που είχε παραμείνει όρθιο από τα

---

¹² Ανάλογα περιστατικά καταπίεσης σημειώνονταν ακόμη και μετά τον εκδημοκρατισμό της Αλβανίας, όπως ήταν η φυλάκιση το 1994 πέντε ηγετικών στελεχών της ελληνικής μειονότητας, βλ. Theofanis Malkidis, *The Greek ethnic minority in Albania*, Panepirotic Federation of America, 2007, σ. 88-90.

¹³ ΠΣΒ, ΙΣΤ' Συνεδρίαση, 12-1-1990, σελ. 0336

¹⁴ ΠΣΒ, Λ' Συνεδρίαση, 5-2-1990, σελ. 0683

¹⁵ ΠΣΒ, ΜΘ' Συνεδρίαση, 6-3-1990, σελ. 1270

σοσιαλιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης, αυτό επρόκειτο σύντομα να αλλάξει. Η οργή των πολιτών της Αλβανίας είχε τέτοια ένταση, ώστε ήταν προφανές πως η κατάρρευση του εκεί καθεστώτος ήταν επικείμενη.¹⁶ Την περίοδο εκείνη, άλλωστε, η Αλβανία κλονιζόταν από εξέγερση των πολιτών της που διεκδικούσαν την επικράτηση δημοκρατικού πολιτεύματος και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁷

Η γοργή φθορά του αλβανικού καθεστώτος είχε ως αποτέλεσμα να σημειωθεί ρεύμα προσφύγων, για το οποίο η Ελλάδα, αν και είχε κάθε θετική διάθεση, βρέθηκε απροετοίμαστη. Σύμφωνα με τον βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας, Παναγιώτη Ψωμιάδη, η μέριμνα για τους ομογενείς πρόσφυγες όφειλε να είναι πλήρης και να καλύψει τόσο τα άμεσα ζητήματα στέγας και εργασίας όσο και ευρύτερα ζητήματα, όπως ήταν η αποκατάστασή τους σε αστικές ή γεωργικές περιοχές, καθώς και η διασφάλιση συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων. Ήταν, άλλωστε, προς όφελος της χώρας να μεριμνήσει για την ένταξή τους, εφόσον η καλύτερη επένδυση για την ασφάλεια της Ελλάδας ήταν η αύξηση του πληθυσμού της. Για τα γεγονότα εκείνης της περιόδου τοποθετήθηκε από το βήμα της Βουλής ο τότε πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, ο οποίος στις 22 Ιουλίου 1990 είχε μεταβεί στην Ήπειρο προκειμένου να λάβει καλύτερη ενημέρωση για τις εξελίξεις στην περιοχή. Ανέφερε, λοιπόν, πως προτιμότερη για την Ελλάδα κατά το κρίσιμο εκείνο διάστημα ήταν η αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια που θα μπορούσε να εκληφθεί ως παρέμβαση στα εσωτερικά θέματα της Αλβανίας. Η Ελλάδα, βέβαια, επιθυμούσε να δει την Αλβανία να κινηθεί προς τη φιλελευθεροποίηση και την υιοθέτηση δημοκρατικών θεσμών, καθώς μια τέτοια εξέλιξη θα ήταν προς όφελος της ελληνικής μειονότητας. Το μόνο, όμως, που μπορούσε να πράξει η Αθήνα εκείνη την περίοδο ήταν να επιδιώξει την ενίσχυση και τη βελτίωση της επικοινωνίας με την Αλβανία, ώστε να αποφευχθούν ανώφελες εντάσεις.¹⁸

Εξαιτίας των γεγονότων στην Αλβανία και της φυγής ομογενών από τη Βόρεια Ήπειρο, η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στη σύσταση της Γενικής Γραμματείας Παλιννοστούντων Ομογενών και του Ιδρύματος Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών. Προκειμένου, μάλιστα, να καταστεί εμφανής η προτεραιότητα που δινόταν

¹⁶ ΠΣΒ, ΜΖ' Συνεδρίαση, 11-7-1990, σελ. 1425

¹⁷ ΠΣΒ, ΝΕ' Συνεδρίαση, 21-7-1990, σελ. 1726

¹⁸ ΠΣΒ, ΝΣΤ' Συνεδρίαση, 23-7-1990, σελ. 1842 & 1855

στους ομογενείς Βορειοηπειρώτες η έδρα της Γενικής Γραμματείας τοποθετήθηκε στη Βόρεια Ελλάδα. Βασική προτεραιότητα του Ιδρύματος ήταν η δημιουργία στην Ήπειρο ενός κέντρου φιλοξενίας, για να λαμβάνουν οι ομογενείς φυγάδες την αναγκαία μέριμνα. Επιπροσθέτως, η Ελλάδα είχε θέσει εμφατικά το ζήτημα της ελληνικής μειονότητας σε διεθνείς φορείς. Πιο συγκεκριμένα, είχε καταστήσει σαφές πως προκειμένου να συναινέσει τόσο σε ό,τι αφορούσε τη διαμόρφωση διπλωματικών σχέσεων της ΕΟΚ με την Αλβανία όσο και την αποδοχή της Αλβανίας στη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ), ανέμενε να διαπιστωθεί πρώτα δραστική βελτίωση στις συνθήκες διαβίωσης των Ελλήνων ομογενών στην Αλβανία.¹⁹

Η άφιξη φυγάδων από την Αλβανία ακολουθήθηκε από την υπόνοια πως δρούσαν «κυκλώματα» που χορηγούσαν πιστοποιητικά ελληνικής ιθαγένειας σε αλλοδαπούς. Σύμφωνα, ωστόσο, με τον υφυπουργό Εσωτερικών, Νικόλαο Κλείτο, κατά τη χρονική περίοδο 1-7-1989 μέχρι 31-7-1990 είχαν λάβει την ελληνική ιθαγένεια 670 ομογενείς από την Αλβανία. Η διαδικασία παροχής πιστοποιητικών ιθαγένειας, άλλωστε, ακολουθούσε συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο και αφορούσε μόνο άτομα που ήταν ήδη εγγεγραμμένα στα δημοτολόγια. Ήταν, επομένως, νομικώς αδύνατο να δοθούν ανάλογα πιστοποιητικά σε αλλοδαπούς.²⁰

1.3 Τα άμεσα μέτρα για την περίθαλψη των φυγάδων

Η διαχείριση της εισόδου Βορειοηπειρωτών και Αλβανών φυγάδων τα Χριστούγεννα του 1990 απασχόλησε από νωρίς και σε μεγάλο βαθμό την ελληνική κυβέρνηση λόγω της μαζικότητας του φαινομένου. Μια πρώτη κίνηση της ελληνικής κυβέρνησης υπήρξε η συγκρότηση Ειδικής Συντονιστικής Διυπουργικής Επιτροπής, η οποία μετέβη στις περιοχές υποδοχής για να μελετήσει από κοντά το ζήτημα και να οργανώσει τη λήψη των απαιτούμενων μέτρων. Βασική της προτεραιότητα αποτέλεσε η δημιουργία κέντρων διαμονής προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες στέγασης των μεταναστών. Δημιουργήθηκαν, έτσι, είκοσι δύο κέντρα προσωρινής διαμονής, τα οποία στελεχώθηκαν και εξοπλίστηκαν κατάλληλα. Ακολούθως, το Υπουργείο Δημόσιας

¹⁹ ΠΣΒ, ΞΒ' Συνεδρίαση, 16-10-1990, σελ. 2924 & 2929

²⁰ ΠΣΒ, ΞΔ' Συνεδρίαση, 22-10-1990, σελ. 3026

Τάξης ίδρυσε και στελέχωσε με αποσπάσεις δικού του προσωπικού επτά ειδικές υπηρεσίες προκειμένου να καλυφθούν οι επείγουσες ανάγκες ασφάλειας.²¹

Άμεση υπήρξε η δραστηριοποίηση και του Υπουργείου Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Οι υπηρεσίες πρόνοιας των νομαρχιών που υποδέχτηκαν ομογενείς φυγάδες τους εφοδίασαν με προσωρινό δελτίο ταυτότητας και τους παρείχαν εφάπαξ οικονομική ενίσχυση προκειμένου να καλύψουν τις πρώτες επείγουσες ανάγκες τους. Επιπλέον, σε Κέντρα Παιδικής Μέριμνας των δήμων Φιλιατών, Πωγωνίου, Ιωαννίνων και Κόνιτσας φιλοξενήθηκαν τόσο παιδιά όσο και ενήλικες φυγάδες. Παραλλήλως, το υπουργείο διέθεσε κτίρια και υπηρεσίες του στις περιοχές υποδοχής για τη στέγαση και τη σίτιση φυγάδων και διένειμε ενημερωτικά δελτία για θέματα υγειονομικού ενδιαφέροντος. Το υπουργείο, άλλωστε, βρέθηκε σε άμεση συνεργασία με τη Συντονιστική Επιτροπή υπό την προεδρία του αρχηγού ΓΕΕΘΑ, στρατηγού Ιωάννη Βερυβάκη, η οποία είχε επιληφθεί του ζητήματος της περίθαλψης των φυγάδων και είχε οργανώσει κέντρα υποδοχής και φιλοξενίας στις περιφέρειες Ηπείρου, Δυτικής Μακεδονίας και Αττικής.²²

Συνολικά η ανταπόκριση της κυβέρνησης στο ζήτημα των Βορειοηπειρωτών υπήρξε ικανοποιητική. Με τη δημιουργία κέντρων υποδοχής, στα οποία γινόταν η καταγραφή των προσφύγων και η προώθησή τους σε κέντρα προσωρινής διαμονής, ελεγχόταν η διανομή τους προκειμένου να αποφεύγεται ο συνωστισμός τους σε συγκεκριμένες περιοχές. Στα κέντρα υποδοχής, ακολούθως, οι πρόσφυγες λάμβαναν ιατρική περίθαλψη, σίτιση και ενδυμασία. Το ποσό που είχε δαπανηθεί ως τις αρχές Φεβρουαρίου 1991 ήταν τρία δισεκατομμύρια δραχμές, με ιδιαίτερη μέριμνα για τις ανάγκες του νομού Θεσπρωτίας, όπου και είχαν καταφύγει οι περισσότεροι πρόσφυγες. Η παρέμβαση, άλλωστε, του Έλληνα πρωθυπουργού, Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, ο οποίος μετέβη στην Αλβανία, διασφάλισε, μεταξύ άλλων, την ευχερέστερη μετακίνηση των Βορειοηπειρωτών, εφόσον τους παρέχονταν ταξιδιωτικά έγγραφα.²³

Σημαντική υπήρξε η δραστηριοποίηση του Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκαταστάσεως Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων στην περίθαλψη φυγάδων από την Αλβανία. Το Ίδρυμα έλαβε 1,7 δισεκατομμύρια δραχμές από το απόθεμα για την κάλυψη εκτάκτων αναγκών του κρατικού προϋπολογισμού προκειμένου να

²¹ ΠΣΒ, ΡΛΗ' Συνεδρίαση, 25-2-91, σελ. 6170

²² ΠΣΒ, ΡΜΑ' Συνεδρίαση, 28-2-91, σελ. 6271-6272

²³ ΠΣΒ, ΡΛΘ' Συνεδρίαση, 26-2-91, σελ. 6203-6204

μεριμνήσει για την περίθαλψη Βορειοηπειρωτών και Αλβανών φυγάδων. Το ένα δισεκατομμύριο προοριζόταν για την κάλυψη σχετικών δαπανών από τις νομαρχίες και από τις Ένοπλες Δυνάμεις, ενώ 700 εκατομμύρια προορίζονταν για τη βελτίωση ήδη υπάρχοντων κέντρων προσωρινής διαμονής, αλλά και για τη δημιουργία νέων. Μέχρι τις 16 Φεβρουαρίου 1991 το Ίδρυμα είχε πιστώσει 109.500.000 δραχμές σε νομαρχίες (Ιωαννίνων, Θεσπρωτίας, Άρτας, Πρεβέζης κ.ά.) και στις Ένοπλες Δυνάμεις.

Η ανταπόκριση της ελληνικής κυβέρνησης για την κάλυψη των πρώτων αναγκών των προσφύγων από την Αλβανία ελέγχθηκε και κρίθηκε ικανοποιητική από εξωτερικούς παρατηρητές, όπως ήταν η ΕΟΚ και η Ύπατη Αρμοστεία Προσφύγων του ΟΗΕ. Η προσωρινή διαμονή των προσφύγων υπήρξε ασφαλής από άποψη υγιεινής και δεν υπήρξε καμία ανθρώπινη απώλεια. Περαιτέρω, η ελληνική κυβέρνηση δεν έθεσε κανέναν περιορισμό στις μετακινήσεις των προσφύγων στο εσωτερικό της χώρας, επιτρέποντάς τους κατ' αυτό τον τρόπο να αναζητήσουν εργασία και να διασφαλίσουν τη διαρκέστερη παραμονή τους στην Ελλάδα. Στην ειδική περίπτωση, μάλιστα, του νομού Θεσπρωτίας, ο οποίος δέχτηκε τον μεγαλύτερο όγκο προσφύγων, η ελληνική κυβέρνηση παρείχε έκτακτη οικονομική βοήθεια προκειμένου να καταστεί εφικτή η κάλυψη τόσο των άμεσων αναγκών τους όσο και η διαμόρφωση και λειτουργία κέντρων προσωρινής διαμονής.²⁴

Επικουρικά στην προσπάθεια διαχείρισης του ζητήματος λειτούργησαν οι ελληνοαλβανικές συμφωνίες σχετικά με τους φυγάδες που είχε διασφαλίσει ο πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην Αλβανία (13 έως 14 Ιανουαρίου 1991). Ένα βασικό ζητούμενο των συμφωνιών αυτών υπήρξε η δυνατότητα επιστροφής φυγάδων χωρίς να υπάρξουν κυρώσεις εις βάρος των ίδιων και των οικογενειών τους από την αλβανική κυβέρνηση. Επίσης, ουσιώδους σημασίας ήταν η διαβεβαίωση πως η Ελληνική Πρεσβεία στα Τίρανα θα ήταν σε θέση να χορηγεί θεωρήσεις σε όλους όσοι ήθελαν να μεταβούν στην Ελλάδα νόμιμα. Χάρη σε αυτή ακριβώς τη συμφωνία κατέστη σαφές πως τα ελληνοαλβανικά σύνορα ήταν και παρέμεναν ανοιχτά, οπότε ο αριθμός των φυγάδων περιορίστηκε δραστικά. Η ελληνική κυβέρνηση, σύμφωνα με δήλωση του υπουργού Εξωτερικών, Αντώνη Σαμαρά, ουδέποτε κάλεσε πολίτες της Αλβανίας να εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Διατηρούσε, ωστόσο, ξεκάθαρη θέση υπέρ της προστασίας των ανθρωπίνων

---

²⁴ ΠΣΒ, ΠΝΕ' Συνεδρίαση, 20-3-91, σελ. 6887-6890

δικαιωμάτων τόσο των Βορειοηπειρωτών όσο και των Αλβανών, γεγονός που λειτούργησε ως πόλος έλξης για μεγάλο αριθμό Αλβανών, όταν έπαψε να υφίσταται ο εσωτερικός καταπιεστικός μηχανισμός του αλβανικού καθεστώτος και κατόρθωσαν οι άνθρωποι αυτοί να βρουν μια διέξοδο σε έναν τόπο, όπου θα μπορούσαν να απολαύσουν δημοκρατικές ελευθερίες.²⁵

Η μέριμνα για τους φυγάδες από την Αλβανία αποτελούσε προτεραιότητα για το ελληνικό κράτος, έστω κι αν λόγω του μεγάλου αριθμού προσέλευσής τους στις αρχές του 1991 δεν είχε τη δυνατότητα να τους προσφέρει το μέγιστο δυνατό. Ενδεικτική, ωστόσο, της παρεχόμενης φιλοξενίας υπήρξε η περίπτωση φυγάδων που είχαν έρθει στην Ελλάδα τον Ιούλιο του 1990. Είκοσι εννέα φυγάδες φιλοξενήθηκαν από τα μέσα Ιουλίου έως το τέλος Αυγούστου στο Θεραπευτήριο χρόνιων παθήσεων Γλυφάδας. Οι είκοσι εξ αυτών ακολούθως μεταφέρθηκαν στο αντίστοιχο Θεραπευτήριο Μελισσίων όπου παρέμειναν μέχρι και τον Φλεβάρη του 1991. Μόνο για τον πρώτο μήνα φιλοξενίας τους το ελληνικό κράτος είχε δαπανήσει 3.800.000 δραχμές.²⁶ Υπό την πίεση, ωστόσο, της μαζική εισόδου προσφύγων από την Αλβανία τους επόμενους μήνες η παρεχόμενη προς αυτούς φιλοξενία κάλυπτε εκ των πραγμάτων τις στοιχειώδεις ανάγκες τους και ήταν μικρότερης διάρκειας. Στα τέλη Απριλίου του 1991 στο κέντρο υποδοχής του νομού Θεσπρωτίας -που είχε δεχτεί το μεγαλύτερο κύμα φυγάδων- παρέμεναν μόλις 210 άτομα. Η πλειονότητα των φυγάδων είχε μεταφερθεί στο εσωτερικό της χώρας και βρισκόταν σε διαδικασία επαγγελματικής αποκατάστασης.²⁷

1.4 Ο πρώτος απολογισμός μετά το άνοιγμα των αλβανικών συνόρων

1.4.1 Αιτιάσεις της αντιπολίτευσης

Στις 28 Ιανουαρίου 1991 πραγματοποιήθηκε η πρώτη συζήτηση στη Βουλή σχετικά με το μεγάλο κύμα φυγής Ελλήνων και Αλβανών από την Αλβανία, το οποίο είχε ξεκινήσει τα Χριστούγεννα του 1990 και είχε ενταθεί στις αρχές του 1991. Αφορμή για τη συζήτηση αποτέλεσε επερώτηση βουλευτών του ΠΑΣΟΚ, με την οποία ζητούσαν

²⁵ ΠΣΒ, ΡΝΕ΄ Συνεδρίαση, 20-3-91, σελ. 6889-6890

²⁶ ΠΣΒ, ΡΜΑ΄ Συνεδρίαση, 28-2-1991, σελ. 6271-6272

²⁷ ΠΣΒ, ΡΠ΄ Συνεδρίαση, 14-5-1991, σελ. 8072

ενημέρωση για το πώς χειρίστηκε η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας το συγκεκριμένο γεγονός.

Ο Θεόδωρος Πάγκαλος, που είχε διατελέσει αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών κατά την περίοδο 1985-1989, αναγνώρισε πως τα γεγονότα στη γείτονα χώρα δεν μπορούσαν να επηρεαστούν μήτε από την ελληνική κυβέρνηση μήτε από την ελληνική Βουλή. Αποτελούσαν, άλλωστε, γεγονότα που συνδέονταν με ένα δικτατορικό καθεστώς, το οποίο παραβίαζε τα ανθρώπινα δικαιώματα και αντιστεκόταν στην ανάγκη αποδοχής πλουραλιστικών διαδικασιών, με αποτέλεσμα να έχει τεθεί στο περιθώριο των όσων συνέβαιναν στον ευρωπαϊκό χώρο. Ένα καθεστώς, μάλιστα, που ελάχιστα είχε ανταποκριθεί ακόμη και στην ελληνική κίνηση άρσης της εμπόλεμης κατάστασης, εφόσον διατηρούσε σταθερά αρνητική στάση απέναντι στην όποια αλλαγή και προσαρμογή σε νέες συνθήκες.

Παρά τα δεδομένα αυτά, ωστόσο, ο Πάγκαλος εξέφρασε την άποψη πως η ελληνική κυβέρνηση ήταν υπεύθυνη για συγκεκριμένες πτυχές των γεγονότων εκείνης της περιόδου. Ειδικότερα, υποστήριξε πως εξαιτίας δηλώσεων κυβερνητικών παραγόντων, καθώς και της γενικότερης εξωτερικής πολιτικής της χώρας, είχε δημιουργηθεί η εντύπωση στην Αλβανία πως η Ελλάδα έθετε «βορειοηπειρωτικό» ζήτημα και πως κατ' επέκταση έθετε εν αμφιβόλω το υπάρχον συνοριακό καθεστώς μεταξύ των δύο κρατών. Κατηγόρησε, επίσης, τον υπουργό Εξωτερικών, Αντώνη Σαμαρά, πως με δηλώσεις του υποκίνησε τη φυγή Ελλήνων της Αλβανίας, δημιουργώντας τους την προσδοκία πως θα ήταν ευπρόσδεκτοι στην Ελλάδα και πως θα βίωναν τα υποτιθέμενα οφέλη του «καπιταλισμού». Ανάλογες ευθύνες απέδωσε και στον Μητροπολίτη Κονίτσης, Σεβαστιανό, διότι είχε κι εκείνος συμβάλει με τη ρητορική του να ενισχύσει τις πλάνες αυτές προσδοκίες. Στηλίτευσε, τέλος, την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την ελληνική κυβέρνηση, λόγω του βίαιου τρόπου με τον οποίο οι φυγάδες από την Αλβανία μεταφέρονταν πίσω με οχήματα του ελληνικού στρατού και της αστυνομίας, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη μήτε η Σύμβαση των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης μήτε η Σύμβαση της Γενεύης.²⁸

Ακολουθώντας, ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, Αναστάσιος Πεπονής, εξέφρασε την άποψη πως η εκούσια ή εξαναγκαστική εγκατάλειψη της Ελλάδας από εκείνους που με ελπίδα είχαν προηγουμένως περάσει τα αλβανικά σύνορα φανέρωνε την απογοήτευση που

---

²⁸ ΠΣΒ, ΡΚΒ' Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5584-5586

προκάλεσε η πολιτική της Νέας Δημοκρατίας στους Έλληνες της Αλβανίας. Η Νέα Δημοκρατία ως κυβέρνηση είχε χάσει την ευκαιρία να οικοδομήσει σχέσεις συνεργασίας με την Αλβανία, εφόσον ήδη από τα χρόνια που βρισκόταν στην αντιπολίτευση αρνούνταν να αποδεχτεί τον οριστικό χαρακτήρα των ελληνοαλβανικών συνόρων αναζητώντας -διπλωματικούς έστω- τρόπους για να τα αναθεωρήσει. Η Νέα Δημοκρατία δεν είχε κατανοήσει πως η Ελλάδα αποτελούσε τη μόνη όμορη χώρα στην οποία η Αλβανία μπορούσε να στηριχτεί προκειμένου να αντλήσει αίσθημα βεβαιότητας για την εδαφική της ακεραιότητα. Απομάκρυνε, έτσι, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας την Αλβανία και την ώθησε να αναζητήσει στήριξη αφενός στην Ιταλία και αφετέρου στην Τουρκία, η οποία την κατάλληλη στιγμή θα αξιοποιούσε πρόθυμα το γεγονός της εκεί ύπαρξης μεγάλου αριθμού μουσουλμάνων. Η Ελλάδα, άλλωστε, σύμφωνα με τον Πεπονή, δεν έπρεπε να αρκεστεί στην άσκηση επιρροής στην ελληνική μειονότητα από τη στιγμή που η επαφή της με τον αλβανικό λαό στο σύνολό του υπήρξε πάντοτε στενή και θα μπορούσε, άρα, η ελληνική επιρροή να διευρυνθεί πολύ περισσότερο.²⁹

Ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, Κώστας Σημίτης, διατύπωσε την άποψη πως η κυβέρνηση δεν είχε ξεκάθαρο σχέδιο ούτε για την ευρύτερη πολιτική της στον βαλκανικό χώρο ούτε καν για την ειδικότερη περίπτωση των ομογενών της Αλβανίας. Κάτι που είχε γίνει, σύμφωνα με τον αγορητή, εμφανές από τη στάση που τήρησε η κυβέρνηση απέναντι στους φυγάδες Βορειοηπειρώτες. Ενώ, δηλαδή, ο Σαμαράς τούς ευχήθηκε τα Χριστούγεννα του 1989 να αποκτήσουν σύντομα την ελευθερία τους, πυροδοτώντας, έτσι, μια εθνικιστικής χροιάς κινητοποίηση στην περιοχή, η ελληνική κυβέρνηση απέτυχε μετέπειτα να στηρίξει τους ομογενείς, όταν εκείνοι κατέφυγαν ως φυγάδες στην Ελλάδα. Η ελληνική κυβέρνηση, άλλωστε, βρέθηκε ανέτοιμη απέναντι σε αυτό το ρεύμα φυγής ομογενών από την Αλβανία, έστω κι αν υπήρχαν σαφείς ενδείξεις πως κάτι τέτοιο επρόκειτο να συμβεί. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι ομογενείς βρέθηκαν εξαθλιωμένοι στην Ελλάδα, χωρίς τη δυνατότητα να διασφαλίσουν εργασία ή τα αναγκαία μέσα για την επιβίωσή τους, με αποτέλεσμα να την εγκαταλείψουν απογοητευμένοι. Ο Σημίτης, μάλιστα, χαρακτήρισε αστήρικτο το επιχείρημα της κυβέρνησης πως ζητούμενο ήταν να παραμείνουν οι ομογενείς στις πατρογονικές τους εστίες, για να διατηρηθεί ο εκεί ελληνισμός. Όπως η διατήρηση αυτή δεν επιτεύχθηκε

---

²⁹ ΠΣΒ, ΡΚΒ' Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5587-5588

στην περίπτωση του ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης, δεν επρόκειτο να επιτευχθεί ούτε στην περίπτωση των Βορειοηπειρωτών, καθώς δεν υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες για τη συνέχιση της παραμονής τους. Το μόνο που αναδείχθηκε από τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης ήταν η απουσία προετοιμασίας της και η απουσία σοβαρότητας.

Ο βουλευτής Θεσπρωτίας του ΠΑΣΟΚ, Αλέξανδρος Παπαδόπουλος, ανέφερε πως, σύμφωνα με πληροφορίες που είχε υπόψη του, υπήρξε καθοδήγηση των Αλβανών φυγάδων προκειμένου να εισέλθουν στον ελληνικό χώρο από την περιοχή της Θεσπρωτίας -παρ' ότι τα σύνορά της με την Αλβανία ήταν μικρά- διότι η Αλβανία είχε συγκεκριμένες επιδιώξεις στην περιοχή. Αναφερόταν, ειδικότερα, ο αγορητής στο ζήτημα της Τσαμουριάς, το οποίο δεν είχαν διστάσει οι Αλβανοί να το θέσουν ακόμη και κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του Έλληνα πρωθυπουργού, Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, στην Αλβανία.³⁰ Μείζον, επίσης, πρόβλημα αποτελούσε το γεγονός πως σημαντικό τμήμα των Βορειοηπειρωτών φυγάδων ήταν νεαρής ηλικίας, μεταξύ δεκαπέντε και τριάντα ετών, με αποτέλεσμα την αποστέρηση της ομογένειας από το πιο παραγωγικό δυναμικό της και τη διακοπή λειτουργίας τόσο βιοτεχνιών όσο και αγροτικών επιχειρήσεων. Δημιουργούνταν, δηλαδή, συνθήκες οικονομικής επιδείνωσης για τους εναπομείναντες Έλληνες της Αλβανίας και, ως εκ τούτου, γινόταν εμφανές πως θα επακολουθούσε νέο ρεύμα προσφύγων.³¹

Στη δική του τοποθέτηση ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, Απόστολος-Αθανάσιος Τσοχατζόπουλος, κατηγόρησε την κυβέρνηση για αργοπορημένη ανταπόκριση στη μέριμνα για τις πρώτες στοιχειώδεις ανάγκες των ομογενών προσφύγων. Κατά τις πρώτες οκτώ μέρες προσέλευσης προσφύγων μόνο ο ντόπιος πληθυσμός των περιοχών υποδοχής προσέφερε βοήθεια για τη σίτιση και τη στέγασή τους. Οι κρατικές υπηρεσίες ξεκίνησαν να κινητοποιούνται μετά από την πρώτη εβδομάδα, γεγονός που φανέρωσε την έλλειψη ετοιμότητας της Πολιτείας για την αντιμετώπιση έκτακτων καταστάσεων. Πέραν αυτού, άλλωστε, η ελληνική κυβέρνηση έφερε, κατά τον αγορητή, την ευθύνη για το ξεκίνημα του αφελληνισμού περιοχών της Αλβανίας όπου το ελληνικό στοιχείο είχε παρουσία αιώνων. Ήδη είχαν εγκαταλείψει τις περιοχές αυτές περισσότεροι από

³⁰ Σχετικά με το πώς επηρέασε τις ελληνοαλβανικές σχέσεις το ζήτημα των Τσάμηδων βλ. Ελευθερία Μαντά, *Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000)*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 235-250.

³¹ *ΠΣΒ*, ΡΚΒ' Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5588-5590

15.000 ομογενείς, αφού η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε μεριμνήσει για τη συνέχιση της εκεί λειτουργίας μικτών επιχειρήσεων.

Τον αφελληνισμό των ελληνικών περιοχών της Βορείου Ηπείρου τόνισε και ο βουλευτής Πρεβέζης του ΠΑΣΟΚ, Σπύρος Καραμούτσος, ο οποίος δεν δίστασε να συγκρίνει το προσφυγικό αυτό ρεύμα των ομογενών με την Μικρασιατική Καταστροφή, καθώς, όπως ανέφερε, σε ποιοτικό και όχι σε ποσοτικό επίπεδο ήταν γεγονότα παρόμοιας τραγικότητας. Ο Καραμούτσος, παράλληλα, δήλωσε πως το ενδεχόμενο μόνιμης παραμονής των ομογενών στην Ήπειρο είχε αρνητικές επιπτώσεις για τον γηγενή πληθυσμό, εφόσον η ανεργία ήταν ήδη αυξημένη και θα αυξανόταν ακόμη περισσότερο. Οι Έλληνες της Ηπείρου, αν και είχαν υποδεχτεί με θετικό τρόπο τους ομογενείς, θα βίωναν αντιφατικά και πιθανώς αρνητικά συναισθήματα σε περίπτωση που παρατεινόταν η παραμονή τους, καθώς θα τους αντίκριζαν ως ανταγωνιστές σε εργασιακό επίπεδο. Πρότεινε, έτσι, ο Καραμούτσος είτε τη διασφάλιση της επιστροφής των ομογενών στις εστίες τους με την καταβολή κάθε δυνατής προσπάθειας για την οικονομική ανάπτυξη των δικών τους περιοχών είτε την προώθησή τους σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας προκειμένου η ένταξη και αφομοίωσή τους να επέλθει ομαλότερα.

Ο βουλευτής Ιωαννίνων, Ελευθέριος Γκλίναβος, στη δική του τοποθέτηση επισήμανε τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης των φυγάδων, αρκετοί εκ των οποίων λόγω της ελλιπούς κυβερνητικής προετοιμασίας διέμεναν στο στρατόπεδο Καλπακίου. Κατά τις πρώτες ημέρες, μάλιστα, είχαν συγκεντρωθεί εκεί περισσότερα από 1.200 άτομα, τα οποία κοιμόντουσαν στο έδαφος. Κατάσταση που θα μπορούσε να έχει αποφευχθεί, εφόσον ήδη από το καλοκαίρι εκείνης της χρονιάς ο νομάρχης Ιωαννίνων είχε ενημερώσει την κυβέρνηση για επικείμενη φυγή Ελλήνων και Αλβανών από την Αλβανία. Ο Γκλίναβος ανέφερε, επίσης, πως παρά το γεγονός ότι πολλοί από τους φυγάδες δεν επιθυμούσαν να επιστρέψουν στην Αλβανία, δεν υπήρχε δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασής τους στην Ήπειρο, καθώς η ανεργία στην περιοχή άγγιζε ήδη το 30%. Θεωρούσε, έτσι, ως μόνη επιλογή τη λήψη άμεσων μέτρων για την εκπόνηση αναπτυξιακού προγράμματος αφενός της Ηπείρου και αφετέρου της Βορείου Ηπείρου προκειμένου να διασφαλιστεί για τους φυγάδες η επιλογή εγκατάστασης είτε στο ελληνικό είτε στο αλβανικό έδαφος.³²

---

³² ΠΣΒ, ΡΚΒ' Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5590-5592

1.4.2 Οι απαντήσεις της κυβέρνησης

Ο υφυπουργός Εξωτερικών, Γεώργιος Παπαστάμκος, επιχείρησε να αντικρούσει τις κατηγορίες που είχαν διατυπωθεί. Την αιτίαση της αντιπολίτευσης πως η φυγή των ομογενών από την Αλβανία προκλήθηκε λόγω της ευχής του υπουργού Εξωτερικών στους εκεί χριστιανούς για «θρησκευτική» ελευθερία τήν απέδωσε στην άγνοια των πραγματικών αιτιών του φαινομένου αυτού. Το αλβανικό καθεστώς είχε οδηγηθεί σε αποκλιμάκωση του αυστηρού ελέγχου στο εσωτερικό της χώρας και είχε προχωρήσει στο «άνοιγμα» των συνόρων προς την Ελλάδα. Το άνοιγμα αυτό, ωστόσο, δεν είχε προκύψει στο πλαίσιο μιας κανονικής διασυνοριακής επικοινωνίας, αλλά στο πλαίσιο μιας υποκινούμενης μετακίνησης πολιτών με τη χρήση προπαγανδιστικών τεχνασμάτων. Με την υποτιθέμενη απειλή πως η Ελλάδα θα έκλεινε τα σύνορά της στους πολίτες της Αλβανίας και με την παράλληλη διακίνηση ψευδών πληροφοριών για την παροχή από την Ελλάδα διαμερισμάτων, αυτοκινήτων και χωραφιών στα άτομα που θα μετακινούνταν στο έδαφός της, προκλήθηκε και υποδαυλίστηκε η επιθυμία φυγής σε Αλβανούς και Βορειοηπειρώτες. Διαδόθηκε, συνάμα, πως ο εκδημοκρατισμός της Αλβανίας όχι μόνο δεν θα οδηγούσε στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των Βορειοηπειρωτών, αλλά θα κατέληγε στην εκδίωξή τους. Προσπάθειες, άλλωστε, φυγής είχαν γίνει και προς την κατεύθυνση της Γιουγκοσλαβίας, με τη διαφορά πως τα εκεί σύνορά της η Αλβανία τα είχε κλειστά. Οι φυγάδες, κατ' αυτό τον τρόπο, καθοδηγήθηκαν προς την Ελλάδα, αλλά και πολλοί την προτίμησαν, διότι είχε δημοκρατικές και φιλελεύθερες αξίες.³³

Στη συνέχεια ο υφυπουργός Εξωτερικών αναφέρθηκε στον σχεδιασμό της ελληνικής κυβέρνησης για την άμεση, αλλά και τη μακροπρόθεσμη διαχείριση του ζητήματος. Καίρια ζητούμενα αποτελούσαν η παραμονή των Βορειοηπειρωτών στα πάτρια εδάφη τους, η επιστροφή μέρους των φυγάδων στην Αλβανία, η διασφάλιση κατάλληλων προϋποθέσεων για την παραμονή στην Ελλάδα τμήματος αυτών, καθώς και η διαμόρφωση σχέσεων οικονομικής συνεργασίας με την Αλβανία, ώστε να επιταχυνθεί η ανάπτυξή της. Σημαντική ώθηση για την επίτευξη των στόχων αυτών προσέφερε η επίσκεψη του πρωθυπουργού, Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, στα Τίρανα τον Ιανουάριο

³³ ΠΣΒ, ΡΚΒ' Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5593-5594

του 1991 και οι συμφωνίες που υπογράφηκαν με την Αλβανία. Ο Έλληνας πρωθυπουργός διασφάλισε πως όσοι φυγάδες το επιθυμούσαν μπορούσαν να επιστρέψουν στην Αλβανία χωρίς να έχουν καμία κύρωση ή επίπτωση. Συμφώνησε, επίσης, την ίδρυση υποκαταστημάτων της Εθνικής Τράπεζας στα Τίρανα και στο Αργυρόκαστρο, ώστε να διευκολυνθούν οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο κρατών, όπως και οι επενδυτικές συνεργασίες. Η αλβανική πλευρά συμφώνησε και θα ενέτασσε στο αναθεωρημένο Σύνταγμα της χώρας διασφαλίσεις για τη θρησκευτική ελευθερία των πολιτών της. Στο πλαίσιο αυτό, άλλωστε, το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε ήδη καθορίσει Έξαρχο³⁴ προκειμένου να προχωρήσει η αναδιοργάνωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας. Περαιτέρω τέθηκε το ζήτημα επαναλειτουργίας ελληνικών προξενείων στην Αλβανία, καθώς και η υπογραφή μιας συμφωνίας εκπαιδευτικών θεμάτων προκειμένου να διασφαλιστεί η ποιοτικότερη λειτουργία των ελληνικών σχολείων στην Αλβανία. Υπογράφηκαν, επίσης, συμφωνίες διακρατικής συνεργασίας, ώστε να έχει η Ελλάδα τη δυνατότητα να στηρίζει την Αλβανία στην κατασκευή έργων υποδομής.

Ο υφυπουργός Εξωτερικών σημείωσε, συνάμα, πως η Ελλάδα σκόπευε να αξιοποιήσει την ιδιότητά της ως μέλους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας προκειμένου να προσφέρει στήριξη στην προσπάθεια της Αλβανίας να φιλελευθεροποιήσει το οικονομικό της σύστημα. Για τον σκοπό αυτό, άλλωστε, η ελληνική κυβέρνηση είχε στόχο της να ενθαρρύνει τη λήψη πρωτοβουλιών από ελληνικές επιχειρήσεις προκειμένου να επεκτείνουν την επενδυτική και εμπορική δραστηριότητά τους στη γειτονική χώρα.³⁵

Ο υφυπουργός Εσωτερικών, Νικόλαος Κλείτος, θέλησε να ανατρέψει την κατηγορία της αντιπολίτευσης πως υπήρξε καθυστέρηση στην κυβερνητική ανταπόκριση. Η έλευση των φυγάδων, σύμφωνα με τον υφυπουργό, ξεκίνησε την παραμονή της Πρωτοχρονιάς του 1991, με τον αριθμό των φυγάδων να προσεγγίζει τις πέντε χιλιάδες μόλις σε πέντε ημέρες. Συνεχίστηκε, άλλωστε, με ανάλογη ένταση και τις αμέσως επόμενες ημέρες. Ανήμερα της Πρωτοχρονιάς, ωστόσο, πραγματοποιήθηκε κυβερνητική σύσκεψη υπό την προεδρία του πρωθυπουργού, στην οποία συμμετείχαν

---

³⁴ Επρόκειτο για τον Επίσκοπο Ανδρούσης, Αναστάσιο Γιαννουλάτο, ο οποίος τον Ιούνιο του 1992 εκλέχτηκε Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας. Την εκλογή του Αναστάσιου επιχείρησε να ανατρέψει ο Μπερίσα επικαλούμενος το γεγονός πως δεν ήταν Αλβανός, βλ. Απόστολος Γλαβίνας, «Η ορθόδοξη εκκλησία στη μετακομμουνιστική Αλβανία», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τεύχ. 10 (1998), σελ. 266-274.

³⁵ *ΠΣΒ*, ΡΚΒ' Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5594-5595

ο υπουργός Εξωτερικών, ο ομιλητής ως εκπρόσωπος του υπουργείου Εσωτερικών και οι Αρχηγοί των Ενόπλων Δυνάμεων. Την επόμενη ημέρα, 2 Ιανουαρίου 1991, όπως διαφαινόταν από σχετική απόφαση την οποία ο Κλείτος κατέθεσε στη Βουλή, ανακοινώθηκε η σύσταση Επιτροπής για την περίθαλψη των φυγάδων. Πρόεδρος της επιτροπής είχε οριστεί ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ, Ιωάννης Βερυβάκης, και μέλη της ήταν Γενικοί Γραμματείς και Ειδικοί Σύμβουλοι των υπουργείων Δημοσίας Τάξεως, Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, καθώς και του υπουργείου Εξωτερικών. Σκοπός της Επιτροπής ήταν η οργάνωση και ο συντονισμός όλων των υπηρεσιών του δημοσίου προκειμένου να αντιμετωπιστεί κάθε πιθανό πρόβλημα που θα σχετιζόταν με τη μαζική προσέλευση φυγάδων από τη Βόρειο Ήπειρο. Το σύνολο των στελεχών της Επιτροπής μετέβη αυθημερόν στην Ήπειρο προκειμένου να ξεκινήσει αμέσως η αξιολόγηση της κατάστασης και η αναζήτηση των πλέον αποτελεσματικών τρόπων αντιμετώπισής της.

Πρώτη απόφαση που έλαβε η Επιτροπή ήταν η σύσταση αφενός κέντρων υποδοχής και αφετέρου κέντρων προσωρινής διαμονής.³⁶ Από το σύνολο των είκοσι δύο κέντρων προσωρινής διαμονής τα περισσότερα δημιουργήθηκαν στους νομούς Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων, έξι και πέντε αντίστοιχα, καθώς και από ένα κέντρο υποδοχής σε καθένα από αυτούς τους νομούς. Ο νομός Θεσπρωτίας, όπως σημείωσε ο υφυπουργός, δέχτηκε τον μεγαλύτερο αριθμό φυγάδων, με αποτέλεσμα τις πρώτες ημέρες να έχουν συνωστιστεί εκεί πολλά άτομα. Η δημιουργία, ωστόσο, του κέντρου υποδοχής επέτρεψε την καλύτερη οργάνωση της κατανομής των φυγάδων και εκτόνωσε τα όποια προβλήματα. Προτού, μάλιστα, συσταθεί το κέντρο υποδοχής οι κάτοικοι της περιοχής μετέφεραν με τα δικά τους οχήματα τους φυγάδες σε στεγασμένους χώρους. Υπήρξε, άλλωστε, μια γενικότερη διάθεση προσφοράς από τους κατοίκους τόσο των περιοχών υποδοχής όσο και ευρύτερα της χώρας, η οποία εκφράστηκε είτε με την παροχή φιλοξενίας είτε με την προσφορά ειδών πρώτης ανάγκης.³⁷

Ιδιαίτερη προσοχή, σύμφωνα με τον υφυπουργό, δόθηκε στο ζήτημα της υγείας των φυγάδων, γι' αυτό και στην περιοχή παρέμεινε μόνιμα ο Γενικός Γραμματέας του υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας, έχοντας μαζί του ομάδα ιατρών. Ήταν σημαντικό να

³⁶ Τα κέντρα προσωρινής διαμονής σύμφωνα με μαρτυρίες Βορειοηπειρωτών έμοιαζαν με στρατόπεδα προσφύγων, βλ. Μίλτος Παύλου, «Οι Έλληνες της Αλβανίας στην Ελλάδα», στο Κ. Τσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Κριτική & ΚΕΜΟ, Αθήνα 2003, σ. 267.

³⁷ *ΠΣΒ, ΡΚΒ* Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5595-5597

αποφευχθεί το ξέσπασμα κάποιας επιδημίας μεταξύ των φυγάδων και η μετάδοσή της στον υπόλοιπο πληθυσμό. Μοιράζονταν ενημερωτικά έντυπα στους φυγάδες σχετικά με τα αναγκαία προληπτικά μέτρα για την αποφυγή ασθενειών, καθώς και για τους εμβολιασμούς που γίνονταν στα κέντρα προσωρινής διαμονής. Παραλλήλως, οι φυγάδες λάμβαναν κάρτα υγείας, η οποία συμπληρωνόταν μετά την ιατρική εξέτασή τους. Η αντιμετώπιση, επομένως, των φυγάδων από την Ελλάδα έγινε με προσοχή και ευαισθησία, εφόσον λήφθηκαν κατά τρόπο άμεσο όλα τα απαραίτητα μέτρα για την υποδοχή και την ακόλουθη προστασία τους. Ενημερώθηκαν, άλλωστε, αμέσως τόσο η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ όσο και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, ώστε να ελέγξουν και να αξιολογήσουν τον τρόπο υποδοχής των φυγάδων. Οι εκπρόσωποι των φορέων αυτών -και ιδίως της Αρμοστείας του ΟΗΕ- που είχαν σημαντική διεθνή εμπειρία από ανάλογες καταστάσεις, έλεγξαν διεξοδικά τις παροχές προς τους φυγάδες, όπως και τις συνθήκες διαβίωσής τους, και εξέφρασαν την ικανοποίησή τους για την επάρκεια των κυβερνητικών μέτρων.

Ο υφυπουργός, Κλείτος, ανέφερε, επίσης, συγκεκριμένα στοιχεία για τον αριθμό των φυγάδων που βρίσκονταν στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο. Επρόκειτο, ειδικότερα, για 9.541 ομογενείς Βορειοηπειρώτες και 5.003 Αλβανούς, συνολικά 14.544 άτομα, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της απογραφής. Ενώ, μέχρι εκείνη την ημέρα το ελληνικό κράτος είχε δαπανήσει 2,7 δισεκατομμύρια δραχμές για τη διαχείριση του προσφυγικού αυτού ζητήματος. Χαρακτηριστικά, μάλιστα, της αντίδρασης του ελληνικού κράτους ήταν η αμεσότητα και η ανθρωπιά.³⁸

1.4.3 Δευτερολογίες της αντιπολίτευσης

Ο Κάρολος Παπούλιας, κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ, επιδίωξε να αναδείξει τη σημασία της διπλωματικής προεργασίας στις ελληνοαλβανικές σχέσεις που είχε επιτευχθεί όσο κυβερνούσε η παράταξή του. Το ΠΑΣΟΚ ήταν το κόμμα που ήρε την εμπόλεμη κατάσταση και φρόντισε για την υπογραφή επωφελών για τους ομογενείς συμφωνιών. Ακόμη και τις συμφωνίες που υπέγραψε ο πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, κατά την επίσκεψή του στα Τίρανα, για τον τουρισμό και την εμπορική ναυτιλία, τις είχε ήδη μονογράψει ο ίδιος ως υπουργός Εξωτερικών. Στα

---

³⁸ ΠΣΒ, ΡΚΒ' Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5598-5603

χρόνια διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, συνάμα, είχαν προχωρήσει συμφωνίες για τις τηλεπικοινωνίες και για την ταχυδρομική σύνδεση, προσφέροντας στους ομογενείς για πρώτη φορά τη δυνατότητα να λαμβάνουν δέματα και επιταγές από την Ελλάδα. Εκείνα τα χρόνια έγιναν οι πρώτες επισκέψεις ομογενών στο νομό των Ιωαννίνων, όπως και οι πρώτες νοσηλείες ομογενών στο εκεί νοσοκομείο Χατζηκώστα.

Ο Παπούλιας επισήμανε, ακολούθως, πως τόσο ο ίδιος όσο και οι υπόλοιποι βουλευτές της Ηπείρου παρακολουθούσαν το θέμα της ελληνικής μειονότητας με αυξημένη ευαισθησία. Η επαρχία Πωγωνίου ήταν η δική του επαρχία και γνώριζε πολύ καλά τις εκτάσεις του ανθρωπιστικού προβλήματος που βίωναν οι φυγάδες. Οι σχέσεις, όμως, με την Αλβανία -προκειμένου να καταστεί εφικτή η στήριξη των ομογενών- όφειλαν να βασίζονται στη συνεργασία και τη φιλία. Η πολιτική της Νέας Δημοκρατίας, εντούτοις, είχε δίχως λόγο στοιχεία αλυτρωτισμού και υπονόμειε την επαφή με την Αλβανία. Αν η κυβέρνηση συνέχιζε με δηλώσεις στελεχών της ή με τη στήριξη προσώπων, όπως ήταν ο «Άγιος» της Κονίτσης, που μιλούσε για απελευθέρωση της Βορείου Ηπείρου, να εντείνει το κλίμα ανησυχίας, θα ζημίωνε τις σχέσεις αυτές. Η Ελλάδα έπρεπε να αξιοποιήσει τη γεωγραφική της εγγύτητα με την Αλβανία, όπως το έπραξε η Ιταλία, και να επιδιώξει τη διαμόρφωση ουσιαστικών σχέσεων. Διαφορετικά θα οδηγούνταν οι Αλβανοί να αναζητήσουν στήριξη στην Τουρκία και αυτό ήταν δυνητικά επικίνδυνο για την Ελλάδα. Υπ' αυτό το πρίσμα, το γεγονός ότι η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας δεν υπέγραψε τη συμφωνία για το παραμεθόριο εμπόριο, που είχε υπογράψει το 1988 ο ομιλητής, στέρησε τη δυνατότητα στη χώρα να προσφέρει πραγματική βοήθεια στην ελληνική μειονότητα. Μέσω αυτής θα ήταν εφικτή η δημιουργία μικτών επιχειρήσεων στις μειονοτικές περιοχές και θα διασφαλιζόταν η παροχή εργασίας σε Έλληνες ομογενείς.³⁹

Ο Κωνσταντίνος Ρήγας, κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του Συνασπισμού, εξέφρασε την άποψη ότι η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας δεν κατανοούσε τη σοβαρότητα και το εύρος του προβλήματος που είχε δημιουργηθεί. Επρόκειτο για ένα πρόβλημα που δεν αφορούσε μόνο τους χιλιάδες ανθρώπους που εγκατέλειψαν τις εστίες τους ή τις περιοχές που καλούνταν να επωμιστούν την ευθύνη της φιλοξενίας τους. Ήταν ένα πρόβλημα που επηρέαζε τις διπλωματικές ισορροπίες στα Βαλκάνια. Η φυγή των χιλιάδων αυτών ανθρώπων -με όλες τις συνέπειες που είχε- προκλήθηκε, βέβαια, εν

---

³⁹ *ΠΣΒ*, ΡΚΒ' Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5603-5605

μέρει λόγω της κατάστασης που επικρατούσε στη χώρα τους. Από την άλλη, ωστόσο, έπρεπε να ελεγχθεί και η στάση που είχε τηρήσει τα τελευταία χρόνια η Νέα Δημοκρατία τόσο ως αντιπολίτευση όσο και ως κυβέρνηση. Πιο συγκεκριμένα, ήδη από το 1984 η Νέα Δημοκρατία είχε ξεκινήσει μια πολιτική υποτιθέμενου ενδιαφέροντος για τους Έλληνες ομογενείς της Αλβανίας, η οποία υποκινούνταν από εκκλησιαστικούς παράγοντες. Δεν ήταν, φυσικά, η επίσημη θέση της Εκκλησίας, αλλά ορισμένων ακραίων στοιχείων της. Παρατηρούνταν, έτσι, το φαινόμενο να πανηγυρίζουν νεοδημοκράτες κάθε φορά που υπήρχαν φυγάδες από την Αλβανία, σχολιάζοντας πως οι άνθρωποι αυτοί «εγκατέλειψαν την κόλαση και ήρθαν στον παράδεισο». Κατά τρόπο παρόμοιο, το διάστημα που προηγήθηκε της μαζικής φυγής πολιτών από την Αλβανία, στελέχη της Νέας Δημοκρατίας συμμετείχαν σε συλλαλητήρια ακραίων κύκλων που είχαν αρνητικό αντίκτυπο στις σχέσεις των δύο κρατών. Ακόμη και ο υπουργός Εξωτερικών, Αντώνης Σαμαράς, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην Αλβανία, μετέδωσε λανθασμένα μηνύματα στους εκεί Έλληνες. Στη δική του δευτερολογία ο Θεόδωρος Πάγκαλος παρουσίασε μια διαφορετική ερμηνεία των γεγονότων επισημαίνοντας πως το καθεστώς του Ραμίζ Αλία είχε σκοπίμως ανοίξει τα σύνορα της χώρας του προς την Ελλάδα. Στόχος του ήταν να φύγουν από την Αλβανία οι νέοι -που αναζητούσαν την ελευθερία- και, κυρίως, όσοι ήταν αντίθετοι με το εκεί καθεστώς, διότι αποσκοπούσε στη διεξαγωγή εκλογών. Υπολόγιζε, δηλαδή, ο Αλία πως με την απομάκρυνση μεγάλου αριθμού αντιφρονούντων θα ήταν σε θέση να καθοδηγήσει το εκλογικό αποτέλεσμα.⁴⁰

2. Η Ελλάδα στηρίζει την Αλβανία και προστατεύει τον εαυτό της

2.1 Κύρωση συμφωνιών συνεργασίας με την Αλβανία

Τον Οκτώβριο του 1991 ψηφίστηκε από τη Βουλή το νομοσχέδιο «Κύρωση συμφωνίας οικονομικής, βιομηχανικής, τεχνικής και επιστημονικής συνεργασίας μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Λαϊκής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας

---

⁴⁰ ΠΣΒ, ΡΚΒ΄ Συνεδρίαση, 28-1-1991, σελ. 5605-5610

της Αλβανίας». Η συμφωνία αυτή είχε επιτευχθεί τον Νοέμβριο του 1987 από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, αλλά δεν είχε κυρωθεί. Η αναβίωσή της προέκυψε εξαιτίας της ανάγκης για εμβάθυνση της συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών ύστερα από τον εσωτερικό κλονισμό του αλβανικού κράτους. Με βάση το 3^ο άρθρο της, η συμφωνία προέβλεπε συνεργασία σε ποικίλους τομείς: τον από κοινού σχεδιασμό έργων στη βιομηχανία, στη γεωργία, στις επικοινωνίες και στην ενέργεια· την ανταλλαγή επιστημονικών επιτευγμάτων, αδειών παραγωγής και τεχνογνωσίας· την ανταλλαγή επιστημόνων και ειδικών· την παράδοση μηχανημάτων και εξοπλισμών· τη συνεργασία στην επαγγελματική εκπαίδευση και στις μεταπτυχιακές σπουδές· την από κοινού αξιοποίηση επιτευγμάτων των εφαρμοσμένων επιστημών στους τομείς της αγροτικής και βιομηχανικής παραγωγής. Προβλεπόταν, επίσης, πως οι πληρωμές τόσο για την πώληση αγαθών όσο και για την παροχή υπηρεσιών θα γίνονταν σε μετατρέψιμο συνάλλαγμα. Η συμφωνία θα είχε πενταετή διάρκεια και έκτοτε θα ανανεωνόταν σιωπηρά ετησίως.

Η συμφωνία αυτή θα επέτρεπε στην Ελλάδα να ενισχύσει την οικονομική παρουσία της στην Αλβανία, έστω και με καθυστέρηση, μιας και άλλες χώρες, όπως ήταν η Ιταλία και η Τουρκία, είχαν ήδη κατορθώσει να αναπτύξουν εκεί επιχειρηματική δραστηριότητα.

Στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής συζήτησης για την κύρωση της σχετικής συμφωνίας, η υφυπουργός Εξωτερικών, Βιργινία Τσουδερού, αναφέρθηκε όχι μόνο στα οφέλη της συγκεκριμένης συμφωνίας, αλλά και στις ευρύτερες στοχεύσεις της κυβέρνησης για τις ελληνοαλβανικές σχέσεις. Το γεγονός ότι η Αλβανία είχε ξεκινήσει τη διαδικασία εκδημοκρατισμού του πολιτεύματός της επέτρεπε στην Ελλάδα να επενδύσει στην εμβάθυνση των δεσμών μεταξύ των δύο κρατών. Μόλις, άλλωστε, επιτυχανόταν η ομαλοποίηση της κατάστασης στη γειτονική χώρα, θα ήταν εφικτή η σε σύντομο χρόνο αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσέφερε η διακρατική συνεργασία.⁴¹ Η Ελλάδα, μάλιστα, προκειμένου να επιταχύνει την εξομάλυνση στο εσωτερικό της γειτονικής χώρας έστελνε συστηματικά ανθρωπιστική βοήθεια, η διανομή της οποίας γινόταν σε όλους τους κατοίκους της Αλβανίας και όχι

---

⁴¹ Η Ελλάδα ήταν δεύτερη μετά την Ιταλία σε μέγεθος επενδύσεων στην Αλβανία. Σημαντική, άλλωστε, υπήρξε η ενίσχυση της αλβανικής οικονομίας από τα εμβάσματα των εργαζόμενων στην Ελλάδα μεταναστών, βλ. James Pettifer, *The Greek Minority in Albania In the Aftermath of Communism*, Conflict Studies Research Centre, UK 2001, σ. 13.

αποκλειστικά στους ομογενείς. Με τη συνδρομή του Ερυθρού Σταυρού η Ελλάδα στήριζε τους πολίτες της Αλβανίας⁴², δίνοντας, βέβαια, ιδιαίτερη προσοχή στη Νότια Αλβανία, καθώς στόχος της ήταν να παραμείνουν οι εκεί Έλληνες στις περιοχές τους. Πέρα από τρόφιμα, η Ελλάδα είχε αποστείλει φάρμακα αξίας αρκετών εκατομμυρίων στα νοσοκομεία της Αλβανίας. Παράλληλα, είχε ξεκινήσει την ανοικοδόμηση σχολείων που είχαν καταστραφεί και θα έστελνε ακολούθως βιβλία και σχολικό εξοπλισμό. Ως αποτέλεσμα, η αλβανική κυβέρνηση είχε συμφωνήσει να διευρυνθεί η ελληνική εκπαίδευση σε όλα τα μειονοτικά σχολεία στα οκτώ έτη. Ενώ, απώτερος στόχος της Ελλάδας ήταν να της δοθεί η δυνατότητα να ανοίξει ελληνικά σχολεία όχι μόνο στις ονομαζόμενες μειονοτικές περιοχές, αλλά και σε κάθε άλλη ελληνική κοινότητα στην Αλβανία.

Η Τσουδερού αναγνώρισε, πάντως, πως λόγω των οικονομικών περιορισμών της Ελλάδας δεν ήταν εύκολο να προσφερθεί στη γειτονική χώρα πλήρως η επιθυμητή συνδρομή. Απότοκο των περιορισμένων δυνατοτήτων ήταν η ελλιπής στήριξη των ιδιωτών που επιθυμούσαν να δραστηριοποιηθούν στην Αλβανία. Είχαν, ωστόσο, σημειωθεί ορισμένα βήματα, εφόσον υπήρχε ελληνική παρουσία στην κατασκευή έργων υποδομής, αλλά και στην ανάπτυξη μικρών επιχειρήσεων κυρίως στον γεωργικό τομέα. Η παροχή αυτής της στήριξης, όπως και η περαιτέρω συνεργασία με την Αλβανία, συνιστούσαν αναγκαιότητα προκειμένου να επέλθει σταδιακή εξισορρόπηση στη γειτονική χώρα. Επρόκειτο για κρίσιμο ζήτημα, αν ληφθεί υπόψη πως κατά τη διάρκεια των εννέα μηνών που είχαν μεσολαβήσει από την πρώτη μαζική είσοδο Αλβανών στην Ελλάδα, τα Χριστούγεννα του 1990, η χώρα είχε απωθήσει 140.000 άτομα στα σύνορά της. Η Ελλάδα είχε ήδη δεχτεί μεγάλο αριθμό προσφύγων από την Αλβανία, αλλά δεν είχε τη δυνατότητα να δεχτεί νέες εισροές μεταναστών. Εργάζονταν σκληρά για την αποτροπή ενός τέτοιου ενδεχομένου ο στρατός και η αστυνομία, αλλά δεν επαρκούσε αυτή η προσπάθεια. Ήταν απαραίτητη η εκ των έσω στήριξη της Αλβανίας για να διακοπούν οι ροές οικονομικών μεταναστών. Με αυτή την επιδίωξη κατά νου η Ελλάδα είχε προχωρήσει στην καταγραφή των δυνατοτήτων για τη δημιουργία οικιακών βιοτεχνιών μικρού μεγέθους και παρείχε τη σχετική βοήθεια. Είχε, επίσης, θέσει σε εφαρμογή σχέδιο στήριξης των αγροτών της γειτονικής χώρας

---

⁴² Για την προσφορά του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού βλ. Απόστολος Γλαβίνας ό.π. σ. 269.

με την παροχή τεχνογνωσίας, εργαλείων και σπόρων, ώστε να διασφαλιζόταν σύντομα η βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης.⁴³

Τον Ιούνιο του 1992 ψηφίστηκε από τη βουλή το νομοσχέδιο «Κύρωση Συμφωνίας μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Αλβανίας για την προώθηση και αμοιβαία προστασία των επενδύσεων». Η συμφωνία αυτή αποσκοπούσε στη διασφάλιση νομικού πλαισίου προστασίας των επενδύσεων που γίνονταν από Έλληνες επενδυτές στην Αλβανία και είχε δεκαετή διάρκεια, με τη δυνατότητα σιωπηρής ανανέωσής της για δεκαετείς περιόδους. Στο πλαίσιο της συζήτησης για την ψήφιση του σχετικού νομοσχεδίου η υφυπουργός Εξωτερικών, Βιργινία Τσουδερού, είχε την ευκαιρία να παρουσιάσει ορισμένες ουσιώδεις πτυχές των ελληνοαλβανικών σχέσεων. Η Ελλάδα λόγω των συνθηκών ήταν η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που κλήθηκε να διαμορφώσει ένα ολοκληρωμένο σχέδιο στήριξης ενός υπό γένεση δημοκρατικού κράτους, εκείνου της Αλβανίας. Το σχέδιο προέβλεπε σε αρχικό επίπεδο την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας για την αποτροπή φυγής του τοπικού πληθυσμού, και ακολούθως οικονομική συνδρομή, ώστε να επιτευχθεί διαρκέστερη οικονομική ανάπτυξη και να σταθεροποιηθεί η συγκράτηση του πληθυσμού. Η βοήθεια στην Αλβανία προέβλεπε, επίσης, την παροχή γνώσεων και τεχνογνωσίας τόσο στον οικονομικό τομέα όσο και σε ζητήματα λειτουργίας του πολιτεύματος. Πραγματοποιήθηκε, μάλιστα, με τέτοια αποτελεσματικότητα η παρέμβαση της Ελλάδας, ώστε η Ιταλία ζητούσε την ελληνική συνδρομή στην εφαρμογή των προγραμμάτων που εγκρίθηκαν από την ΕΟΚ για τη στήριξη της Αλβανίας. Ήταν αναγκαίο, ωστόσο, να διευκρινιστεί πως η κατάσταση στην Αλβανία παρέμενε ακόμη σε δύσκολο σημείο και χρειαζόνταν πολλές πρόσθετες παρεμβάσεις προκειμένου να βελτιωθεί η οικονομία της. Ενδεικτικά της δεινής κατάστασης ήταν αφενός το γεγονός πως ο μέσος όρος του μηνιαίου εισοδήματος στην Αλβανία ήταν τα εκατό δολάρια, και αφετέρου πως το 80% του κρατικού προϋπολογισμού καλυπτόταν με δάνεια ή με δωρεές από άλλα κράτη. Στην Αλβανία αναγνώριζαν πως η σημαντικότερη βοήθεια που είχαν λάβει ήταν εκείνη της Ελλάδας, διότι πέρα από τον μεγάλο αριθμό προσφύγων που δέχτηκε, πολλές οικογένειες επιζούσαν χάρη στα εμβάσματα των εργαζόμενων στην Ελλάδα Αλβανών.

---

⁴³ ΠΣΒ, ΙΒ΄ Συνεδρίαση, 23-10-1991, σελ. 484-492

Προκειμένου να τονωθεί η πρωτοβουλία στον τομέα των επενδύσεων η συμφωνία κάλυπτε νομικά, μεταξύ άλλων, την κινητή και ακίνητη περιουσία των εταιρειών, τα δικαιώματα πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας, καθώς και τα δικαιώματα για την εκμετάλλευση φυσικών πόρων. Τα δύο κράτη δεσμεύονταν πως δεν θα μεταχειρίζονταν με όρους λιγότερο ευνοϊκούς τις επενδύσεις ιδιωτών του άλλου κράτους από εκείνους που επιφύλασσαν για τους δικούς τους επενδυτές. Οι επενδύσεις που θα γίνονταν θα ήταν απολύτως προστατευμένες και ασφαλείς στο έδαφος του άλλου κράτους, και δεν θα υπόκειντο σε απαλλοτρίωση ή εθνικοποίηση, εκτός και αν υπήρχε λόγος δημόσιου συμφέροντος. Θα λάμβαναν, ωστόσο, άμεσα επαρκή αποζημίωση με βάση την αγοραία αξία της επένδυσης που απαλλοτριωνόταν.⁴⁴

2.2 Σχέδιο νόμου για την παραμονή και απέλαση αλλοδαπών

Στις 10 Οκτωβρίου 1991 η κυβέρνηση έθεσε προς συζήτηση το σχέδιο νόμου «Είσοδος, έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών και διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων» υπό τη δικαιοδοσία του υπουργείου Δημοσίας Τάξης. Η συζήτηση ολοκληρώθηκε στις 16 Οκτωβρίου και αποτέλεσε αφορμή αντιπαράθεσης μεταξύ της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης. Με δεδομένο, ωστόσο, πως ο νόμος για ζητήματα αλλοδαπών ήταν ο 4310/1929, που είχε διαρκέσει περισσότερα από εξήντα χρόνια, η διαμόρφωση ενός νέου νομικού πλαισίου ήταν αναγκαία. Την ανανέωσή του είχε καταστήσει, άλλωστε, ακόμη πιο επείγουσα η προσέλευση σημαντικού αριθμού μεταναστών από την Αλβανία.

Σύμφωνα με τον εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, Δημήτριο Σταμάτη, η αθρόα εισροή μεταναστών από τη Βόρεια Ήπειρο, από την Ανατολική Ευρώπη και από τον Πόντο, κατέστησε απαραίτητη τη σύνταξη του νέου νόμου. Η Ελλάδα δεν ήταν, βέβαια, η μόνη δυτική χώρα που αντιμετώπιζε το πρόβλημα αυτό. Ήδη κράτη, όπως οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και η Αυστραλία είχαν κλείσει τα σύνορά τους, αλλά και ευρωπαϊκές χώρες ακολούθησαν τον ίδιο δρόμο, ενίοτε με ιδιαίτερα σκληρή συμπεριφορά απέναντι στους πρόσφυγες, όπως συνέβη στην Ιταλία. Τα προβλήματα που είχαν προκληθεί στην ελληνική κοινωνία ήταν σημαντικά είτε σχετίζονταν με ζητήματα εργασίας και υγείας είτε με ζητήματα εγκληματικότητας. Όφειλε, επομένως, η χώρα να προσαρμόσει τη

---

⁴⁴ ΠΣΒ, ΡΝΒ' Συνεδρίαση, 16-6-1992, σελ. 7544-7549

νομοθεσία της. Με γνώμονα πάντοτε τις διεθνείς συνθήκες που σχετίζονταν με τα θέματα μεταναστών και προσφύγων, όπως ενδεικτικά, η Συνθήκη της Γενεύης και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η ύπαρξη τουλάχιστον 250.000 αλλοδαπών στη χώρα, η γεωγραφική θέση της Ελλάδας με τον ιδιόμορφο χαρακτήρα των συνόρων της, καθώς και τα ζητήματα που επικρατούσαν στις γειτονικές της χώρες, απαιτούσαν μεγαλύτερη μέριμνα για τη φύλαξη των συνόρων της. Η κυβέρνηση είχε επίγνωση πως ήταν αδύνατο να τεθούν υπό έλεγχο όλα τα σημεία πρόσβασης στη χώρα, όφειλε, ωστόσο, να λάβει σχετικά μέτρα. Με την ίδρυση ειδικών μονάδων επιτήρησης των συνόρων και τον καθορισμό κατάλληλων ποινικών κυρώσεων επιδίωκε την αντιμετώπιση της λαθρομετανάστευσης και τη δίωξη εκείνων που την υποβοηθούσαν. Ο νέος νόμος διαμόρφωνε τις γενικές αρχές για τη διαχείριση των θεμάτων που αφορούσαν του αλλοδαπούς, επέτρεπε όμως στους αρμόδιους υπουργούς να προσαρμόζουν τις σχετικές διατάξεις ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες. Παράμετρος αναγκαία, εφόσον οι καταστάσεις άλλαζαν με γοργό ρυθμό και απαιτούταν προσαρμοστικότητα του νομικού πλαισίου. Ο νέος νόμος ακολουθούσε το πρότυπο της νομοθεσίας των άλλων κρατών της ΕΟΚ και φανέρωνε τη διάθεση της Ελλάδας να δεχτεί μετανάστες στον βαθμό που αυτό ήταν δυνατό. Η χώρα, εντούτοις, όφειλε να τερματίσει την ασυδοσία που επικρατούσε στο ζήτημα των μεταναστών, διότι διακυβεύονταν πλέον κρίσιμα εθνικά συμφέροντά της.⁴⁵

Ο εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ, Θεόδωρος Κοτσώνης, εξέφρασε την άποψη πως η παράταξή του συμφωνούσε με τα μέτρα για την παρεμπόδιση της λαθρομετανάστευσης. Το ΠΑΣΟΚ δεν συμμεριζόταν τη σκέψη πως η προσπάθεια αναχαίτισης της λαθρομετανάστευσης συνιστούσε αυθαίρετη κρατική παρέμβαση, αντιθέτως η λαθραία είσοδος μεταναστών αποτελούσε μια αυθαίρετη διαδικασία, η οποία έπρεπε να τερματιστεί. Η Ελλάδα δεν είχε τη δυνατότητα να αποδεχτεί μεγάλο αριθμό οικονομικών μεταναστών, εφόσον αντιμετώπιζε στασιμότητα στην οικονομική της ανάπτυξη και σημαντική αύξηση της ανεργίας. Ήταν λογικό η έλευση χιλιάδων μεταναστών από την Αλβανία να προκαλέσει ανησυχία στους Έλληνες πολίτες, ιδίως σε εκείνους που θεώρησαν πως κινδυνεύει η εργασιακή του απασχόληση. Ήταν, επίσης, λογικό να προκληθεί αίσθημα φόβου λόγω των παρανομιών που διαπράχθηκαν από ορισμένους μετανάστες. Ήταν, εντούτοις, σημαντικό να μην επιτρέψουν οι

---

⁴⁵ ΠΣΒ, Γ' Συνεδρίαση, 10-10-1991, σελ. 0035-0036

Έλληνες ορισμένα μεμονωμένα περιστατικά εγκληματικότητας να σταθούν αφορμή για τον αρνητικό χαρακτηρισμό συλλήβδην των οικονομικών μεταναστών. Η υιοθέτηση ρατσιστικών απόψεων έπρεπε να αποφευχθεί.

Οι αντιρρήσεις του ΠΑΣΟΚ, σύμφωνα με τον Κοτσώνη, σχετίζονταν πρώτον με το γεγονός ότι ο νέος νόμος μετέθετε την ευθύνη της εξειδίκευσης των αναγκαίων μέτρων στον εκάστοτε υπουργό, με αποτέλεσμα να τον φέρνουν αντιμέτωπο με την κοινή γνώμη για θέματα ανθρωπιστικής ευαισθησίας. Δεύτερον με την πρόθεση της κυβέρνησης να προσλάβει 150 άτομα για την αστυνομία και 100 άτομα για το λιμενικό, επιβαρύνοντας με μια περιττή δαπάνη τον προϋπολογισμό, εφόσον η ευθύνη για τη φύλαξη των συνόρων όφειλε να βαρύνει τα σώματα του στρατού και του ναυτικού. Τρίτον ότι το νομοσχέδιο δεν μεριμνούσε επαρκώς για την προσεκτική και αντικειμενική αναγνώριση των πολιτικών προσφύγων. Η Ελλάδα, ωστόσο, λόγω του ιστορικού της παρελθόντος έπρεπε να δείχνει μεγαλύτερη ευαισθησία απέναντι στους πολιτικούς πρόσφυγες.

Ο εκπρόσωπος του ΚΚΕ, Στρατής Κόρακας, αναγνώρισε τη σημασία τού υπό συζήτηση νομοσχεδίου, καθώς μέσω αυτού ανανεωνόταν η νομοθεσία για τους αλλοδαπούς μετά από εξήντα δύο χρόνια. Θεωρούσε, ωστόσο, πως η Ελλάδα ακολουθούσε τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης στην υιοθέτηση ενός αυταρχικού νομικού πλαισίου. Αίτημα του ΚΚΕ ήταν να ληφθεί μέριμνα για τον τερματισμό της εργασιακής εκμετάλλευσης των μεταναστών, καθώς και να εξεταστεί με προσοχή το ζήτημα των πολιτικών προσφύγων. Πρόταση, μάλιστα, του Κομμουνιστικού Κόμματος ήταν να δοθούν σε όλους τους εργαζόμενους μετανάστες ίσα δικαιώματα, με την προοπτική να αποκτήσουν ακολούθως και πολιτικά δικαιώματα. Μια χώρα, όπως η Ελλάδα, που έχει μακρά παράδοση μετανάστευσης και, ατυχώς, πολιτικών προσφύγων, όφειλε να αντιμετωπίζει με σεβασμό τα συγκεκριμένα ζητήματα, και όχι με ενίσχυση της αστυνόμευσης.⁴⁶

Ο εκπρόσωπος του Συνασπισμού, Κωνσταντίνος Ρήγας, εξέφρασε την άποψη πως το ζήτημα των μεταναστών και των προσφύγων δεν μπορούσε να επιλυθεί με μέτρα αστυνόμευσης του υπουργείου Δημόσιας Τάξης. Η οικονομική κατάρρευση της Αλβανίας ήταν πλήρης με αποτέλεσμα οι πολίτες της χώρας αυτής να έρχονται αντιμέτωποι με τραγικές καταστάσεις. Η Αλβανία είχε αφήσει εντελώς αφύλακτα τα

⁴⁶ ΠΣΒ, Γ' Συνεδρίαση, 10-10-1991, σελ. 0036-0042

σύνορά της κι αυτό θα μπορούσε να σημάνει νέο ευρύτερο ρεύμα Αλβανών μεταναστών.⁴⁷ Κατά τη γνώμη του, όσοι έρχονταν από την Αλβανία ήταν οικονομικοί πρόσφυγες ακόμη και όταν επρόκειτο για στελέχη του αλβανικού στρατού και της αστυνομίας που αποκτούσαν την ιδιότητα του πολιτικού πρόσφυγα. Η θέση του Συνασπισμού ήταν πως τόσο οι Αλβανοί όσο και οι ομογενείς έπρεπε να παραμείνουν στον τόπο τους. Χρειαζόταν, επομένως, με τη σύναψη στενότερων φιλικών σχέσεων με την Αλβανία να βοηθήσει η Ελλάδα τη γειτονική χώρα στην οικονομική της ανάκαμψη, αλλά και στην πορεία της προς τον εκδημοκρατισμό. Για την επίτευξη των στόχων αυτών η Ελλάδα μπορούσε να στέλνει ανά διαστήματα οικονομική βοήθεια, καθώς και να προχωρήσει στην υπογραφή εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας με την Αλβανία. Στην εμπορική συνεργασία θα βοηθούσε η οδική και αεροπορική διασύνδεση με την Αλβανία, όπως και η δημιουργία νέων τελωνείων στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Χρειαζόταν, επίσης, η παροχή πληροφοριών σε Έλληνες επιχειρηματίες σχετικά με τη δυνατότητα υλοποίησης επενδύσεων στην Αλβανία. Ενισχυτικά, ως προς αυτό, θα λειτουργούσε και η δραστηριοποίηση Ελληνικών Τραπεζών στη γειτονική χώρα. Συνδρομή θα μπορούσε να προσφερθεί και στον αγροτικό τομέα, δοθέντος πως στην Αλβανία αξιοποιούσαν ακόμη πρωτόγονες καλλιεργητικές μεθόδους. Το Υπουργείο Γεωργίας θα ήταν σε θέση να προσφέρει μηχανήματα, να εκπονήσει μελέτες για τα αναγκαία έργα υποδομής, καθώς και να εκπαιδεύσει τους εκεί γεωργούς, ώστε να εκσυγχρονίσουν τις μεθόδους τους. Σημαντική στήριξη μπορούσε να προσφέρει και το Υπουργείο Υγείας, ώστε οι υπηρεσίες που ούτως ή άλλως παρέχονταν σε Αλβανούς πολίτες στα ελληνικά νοσοκομεία, να παρέχονταν πλέον στα νοσοκομεία της Αλβανίας. Μια ανάλογη μέριμνα ίσως να μείωνε τις δαπάνες που είχε επωμιστεί το ελληνικό κράτος λόγω της μαζικής μετανάστευσης Αλβανών. Αναγκαία ήταν και η συμβολή του Υπουργείου Παιδείας για τη διασφάλιση της εκπαίδευσης των Βορειοηπειρωτών στις δικές τους περιοχές. Ήταν, άλλωστε, γνωστό πως πολλοί μαθητές στα σχολεία της Ηπείρου είχαν διαφύγει εκεί από τις γειτονικές περιοχές της Αλβανίας. Ανθρωπιστική βοήθεια στο σύνολο των Αλβανών πολιτών θα μπορούσε να διασφαλιστεί με τη συνδρομή της

---

⁴⁷ Οι μεταναστευτικές ροές από την Αλβανία συνεχίστηκαν τα επόμενα χρόνια, σημειώνοντας ιδιαίτερη αύξηση το 1997 μετά την κατάρρευση των «πυραμίδων». Το 1999 διέμεναν κατ' εκτίμηση 500.000 Αλβανοί στην Ελλάδα, με τον αριθμό τους να προσεγγίζει τις 750.000 το 2010, βλ. Julie Vullnetari, *Albania on the Move, Links between Internal and International Migration*, Amsterdam University Press, 2012, σ. 67-73.

Εκκλησίας, η οποία, συνάμα, όφειλε να εξασφαλίσει ιερείς και να αναγείρει εκκλησίες στην Αλβανία, για να στηριχθεί η παραμονή των ομογενών στον τόπο τους. Η Ελλάδα, τέλος, όφειλε να ασκήσει πίεση στην ΕΟΚ, ώστε να λάβει η Αλβανία οικονομική και τεχνική στήριξη.⁴⁸

Ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, Απόστολος Κακλαμάνης, στη δική του παρέμβαση επισήμανε την ανεπάρκεια του νομοσχεδίου, διότι βασιζόταν σε αστυνομικά μέτρα για να αντιμετωπίσει το κρίσιμο πρόβλημα της μετανάστευσης. Η πλειονότητα των οικονομικών μεταναστών έπεφτε θύμα εργασιακής εκμετάλλευσης, γεγονός που ενίσχυε τη δράση των κυκλωμάτων λαθρομετανάστευσης, εφόσον τα κέρδη τους ήταν σημαντικά. Ήταν, άρα, προτιμότερο να δοθεί έμφαση στην τήρηση της εργατικής νομοθεσίας προκειμένου να διασφαλίζονται τα δικαιώματα των εργαζόμενων μεταναστών, παρά να λαμβάνονται μέτρα ελέγχου των εκτενών ελληνικών συνόρων, τα οποία θα αποδεικνύονταν ανεπαρκή. Τα πρόσθετα μέτρα αστυνόμευσης, άλλωστε, θα εξέθεταν ακόμη περισσότερο την Ελλάδα, εφόσον θα αυξάνονταν τα περιστατικά βίαιης απέλασης Αλβανών και Βορειοηπειρωτών μεταναστών.

Παρά το γεγονός ότι ο εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ, Κοτσώνης, είχε δηλώσει πως το κόμμα του συμφωνούσε με τα μέτρα για τον περιορισμό προσέλευσης λαθρομεταναστών, υπήρξαν βουλευτές της παράταξής του που διατύπωσαν αντίθετες απόψεις. Ο βουλευτής Ξάνθης, Παναγιώτης Σγουρίδης, επισήμανε πως η Ελλάδα λόγω του μεταναστευτικού της παρελθόντος έπρεπε να αντιμετωπίσει το ζήτημα με μεγαλύτερη ευαισθησία. Οι τριακόσιες χιλιάδες μετανάστες που υπήρχαν ήδη στην Ελλάδα θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν ως εργατικό δυναμικό.⁴⁹ Μέσω της επίσημης καταγραφής και εκπαίδευσής τους θα ήταν ωφέλιμοι για τη χώρα. Έκρινε, μάλιστα, την πεποίθηση της κυβέρνησης πως είναι σε θέση να φρουρήσει τα σύνορα ουτοπική. Ωφέλιμο, συνάμα, θα ήταν να δοθεί ένα τέρμα στη στοχοποίηση των μεταναστών από τα μέσα ενημέρωσης και η απόδοση σε αυτούς της εγκληματικότητας. Αντιστοίχως, ο βουλευτής Θεόδωρος Πάγκαλος εξέφρασε την άποψη πως με την παρεμπόδιση της έλευσης μεταναστών ήταν σαν να απαρνιόταν η Ελλάδα καίριες πτυχές του

⁴⁸ ΠΣΒ, ΣΤ' Συνεδρίαση, 15-10-1991, σελ. 0191-0192

⁴⁹ Σημαντικός αριθμός Αλβανών μεταναστών αποχώρησε από την Ελλάδα την περίοδο 2011-2016 λόγω της οικονομικής κρίσης και της αυξημένης ανεργίας. Αρκετοί από αυτούς είχαν διαμείνει πάνω από είκοσι χρόνια στην Ελλάδα, βλ. Eda Gemi and Anna Triandafyllidou, *Rethinking Migration and Return in Southeastern Europe, Albanian Mobilities to and from Italy and Greece*, Routledge, USA 2021, σ. 45-49.

πολιτισμικής της ταυτότητας. Η άποψη, άλλωστε, πως οι μετανάστες έφεραν την ευθύνη για την πρόκληση κοινωνικών προβλημάτων στη χώρα ήταν άστοχη. Αν οι μετανάστες αναλάμβαναν εργασίες που δεν ήθελαν να κάνουν οι ντόπιοι εργαζόμενοι, τότε όχι μόνο δεν προκαλούσαν προβλήματα, αλλά αντιθέτως συντελούσαν στην επίλυση οικονομικών ζητημάτων της Ελλάδας. Εξέφρασε, συνάμα, τη θέση πως η χώρα όφειλε να τηρεί μια ηπιότερη στάση απέναντι στους μετανάστες από την Αλβανία είτε αυτοί ήταν Βορειοηπειρώτες είτε όχι, διότι ήταν προς το συμφέρον της χώρας να κερδίσει τη θετική εκτίμηση του συνόλου των προερχομένων από την Αλβανία.⁵⁰

Αντιθέτως ο βουλευτής Καστοριάς του ΠΑΣΟΚ, Φίλιππος Πετσάλνικος, στήριξε εμφατικά την επίσημη θέση της παράταξής του. Ο Πετσάλνικος κατήγγειλε το γεγονός πως τα ελληνοαλβανικά σύνορα ήταν εντελώς αφύλαχτα, με αποτέλεσμα την ευχερή είσοδο χιλιάδων ατόμων από την Αλβανία. Κατά τη δική του άποψη, από τους 200.000 οικονομικούς μετανάστες που είχαν ήδη έλθει στην Ελλάδα ελάχιστοι ήταν ομοεθνείς Βορειοηπειρώτες, οι περισσότεροι ήταν Αλβανοί. Η αναφορά, μάλιστα, σε Βορειοηπειρώτες ήταν, κατά τον Πετσάλνικο, ένας περιττός συναισθηματισμός, όπως και ο χαρακτηρισμός των μεταναστών ως φυγάδων. Δεν ήταν φυγάδες, διότι δεν τους καταδίωκε πλέον κανείς. Η πραγματικότητα ήταν πως έρχονταν στην Ελλάδα κατά χιλιάδες, καθώς στην Αλβανία δεν λειτουργούσε πια τίποτα. Χρειάζονταν χρήματα για να επιβιώσουν ή για να βρουν μια καλύτερη ζωή, αλλά σίγουρα δεν τους δίωκε κανείς. Κατά την άποψη του Πετσάλνικου, η Ελλάδα έπρεπε να είχε κλείσει τα σύνορά της, καθώς είχε δεχτεί χιλιάδες μετανάστες για τους οποίους δεν υπήρχαν στοιχεία ταυτότητας και κανένα μέσο καταγραφής. Επρόκειτο για ανθρώπους απελπισμένους, οι οποίοι εύλογα παραβίαζαν τους νόμους και έκλεβαν. Μερικοί, μάλιστα, «κοντοκουρεμένοι» ήταν κατάδικοι, αφού όπως έγινε αντιληπτό οι φυλακές της Αλβανίας είχαν αδειάσει. Το αποτέλεσμα ήταν να εμφανιστούν φαινόμενα οργανωμένου εγκλήματος στη χώρα. Δεν έπρεπε, βέβαια, οι πολίτες να αφεθούν σε ρατσιστικές αντιλήψεις, διότι όσοι διέπρατταν εγκλήματα και ληστείες ήταν η μειονότητα των μεταναστών. Υπήρχε, ωστόσο, το ενδεχόμενο να ενταθούν τα κοινωνικά προβλήματα, αν οι μετανάστες δεν έβρισκαν τρόπο επιβίωσης. Ήδη πολλοί από αυτούς γίνονταν αντικείμενο εργασιακής εκμετάλλευσης.

---

⁵⁰ ΠΣΒ, ΣΤ' Συνεδρίαση, 15-10-1991, σελ. 0192-0194

Στη δική του παρέμβαση ο βουλευτής Ιωαννίνων του ΠΑΣΟΚ, Ελευθέριος Γκλίναβος, θέλησε να στρέψει την προσοχή του Κοινοβουλίου στην κατάσταση που επικρατούσε στα Ιωάννινα και στη Θεσπρωτία. Οι φυγάδες από την Αλβανία που πέρασαν στο ελληνικό έδαφος κατά χιλιάδες, σε μια προσπάθεια να ξεφύγουν από τις ακραίες δυσκολίες που βίωναν, άσκησαν μεγάλη πίεση στις τοπικές κοινωνίες της Ηπείρου. Οι πολίτες των εκεί ακριτικών περιοχών έδειξαν με κάθε τρόπο τη συμπαράστασή τους στους φυγάδες· τούς προσέφεραν ό,τι είχαν διαθέσιμο και τούς δέχτηκαν στα σπίτια τους για να τους φροντίσουν. Η κατάσταση, ωστόσο, ξέφυγε σταδιακά από κάθε έλεγχο, με αποτέλεσμα οι πολίτες της Ηπείρου να βιώνουν συνεχή συναισθήματα αγωνίας. Ο αριθμός των φυγάδων ξεπέρασε τους 200.000, ώστε η όλη διαδικασία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μετακίνηση λαού. Υπήρχαν χιλιάδες φυγάδες που προσπαθούσαν να ξεφύγουν από τις ελληνικές αρχές, διότι γνώριζαν πως θα αντιμετωπιστούν με σκληρότητα. Έστω και αν επισήμως οι αρμόδιοι υπουργοί δήλωναν πως δεν είχαν διαπιστωθεί περιστατικά απάνθρωπης μεταχείρισης, η αλήθεια ήταν πως οι απελάσεις γίνονταν με ιδιαίτερα βίαιο τρόπο. Γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την αποτυχία της Ελλάδας να κερδίσει την εμπιστοσύνη των Αλβανών, όπως το πέτυχαν οι Ιταλοί. Η Ελλάδα έχασε την ευκαιρία να έχει πρωτεύοντα ρόλο στην Αλβανία, διότι προκάλεσε με τη στάση της έντονη αντιπάθεια στους Αλβανούς. Όφειλε, επομένως, η Ελλάδα να δείξει μεγαλύτερο σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και όχι να καταφεύγει σε ένα νομοσχέδιο που βασιζόταν στην αύξηση της αστυνόμευσης.⁵¹

Την αιτιολόγηση της σημασίας του υπό συζήτηση νομοσχεδίου ανέλαβε ο υπουργός Δημόσιας Τάξης, Θεόδωρος Αναγνωστόπουλος. Σύμφωνα με τον υπουργό, το σχέδιο νόμου ήταν συμβατό με τις διεθνείς συμβάσεις και δεν είχε ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Μέσω αυτού επιχειρούνταν να ενισχυθεί η προσπάθεια ελέγχου των συνόρων της χώρας, έστω κι αν μια τέτοια επίτευξη ήταν δυσχερής λόγω της γεωγραφικής ιδιαιτερότητας της χώρας. Η λαθραία είσοδος πολλών μεταναστών είχε καταστήσει αδύνατη οποιαδήποτε προσπάθεια καταμέτρησης και ταυτοποίησής τους, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν σαφή δεδομένα για τον αριθμό τους. Πιθανά ανέρχονταν στους 250.000 εκ των οποίων μόνο οι 70.000 είχαν εισέλθει νόμιμα στη

---

⁵¹ *ΠΣΒ*, ΣΤ' Συνεδρίαση, 15-10-1991, σελ. 0196-0199

χώρα. Ήταν άνθρωποι απελπισμένοι, οι οποίοι αναζητούσαν τρόπο επιβίωσης.⁵² Έθετε η παρουσία τους, ωστόσο, ζητήματα ασφάλειας για τους ημεδαπούς, όπως και ζητήματα ανεπάρκειας θέσεων εργασίας. Η χώρα όφειλε να λάβει μέτρα για τη διακοπή της συνεχούς ροής μεταναστών, διότι ακόμη κι αν δεν είχαν δημιουργηθεί αισθήματα ρατσισμού στους πολίτες, θα ήταν αναπόφευκτο να προκύψουν σταδιακά λόγω των κοινωνικών προβλημάτων που εγείρονταν. Σαφώς η κυβέρνηση δεν θεωρούσε καθόλου ευχάριστη τη διαδικασία των επαναπροωθήσεων στην Αλβανία οικονομικών μεταναστών, αλλά δεν μπορούσε να την αποφύγει. Αν, όμως, συνέκρινε κάποιος τις συλλήψεις μεταναστών στην περιοχή της Ομόνοιας, με τα όσα συνέβαιναν στην Ιταλία, όπου κυριολεκτικά έριχναν τους μετανάστες στη θάλασσα, θα αντιλαμβανόταν την ήπια προσέγγιση που ακολουθούσε η Ελλάδα. Δεν υπήρχε πρόθεση, βέβαια, να υπονομευτεί η εικόνα της χώρας ως παραδοσιακά φιλόξενης, αλλά δεν υπήρχε και η δυνατότητα υποδοχής απεριόριστου αριθμού μεταναστών. Με το νομοσχέδιο ρυθμίζονταν ζητήματα που αφορούσαν τα δικαιώματα, καθώς και τις υποχρεώσεις των μεταναστών, τον τρόπο έκδοσης αδειών παραμονής και εργασίας. Ορίζονταν, επίσης, αυστηρές κυρώσεις για εκείνους που επιδίδονταν σε πρακτικές «δουλεμπορίου» εκμεταλλευόμενοι την απόγνωση των μεταναστών.⁵³

Στη δική του τοποθέτηση, ο Πρόεδρος της κοινοβουλευτικής ομάδας του ΚΚΕ, Δημήτρης Κωστόπουλος, δήλωσε πως πρόθεση του κόμματός του ήταν να ψηφίσει θετικά πολλά άρθρα του νομοσχεδίου. Υπήρχαν, όμως, σημεία με τα οποία διαφωνούσαν, διότι σύμφωνα με την ιδεολογία της παράταξής του οι αλλοδαποί εργάτες αποτελούσαν μέρος της εργατικής τάξης, γι' αυτό έπρεπε να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες εργάτες. Θα ήταν, άρα, επωφελές να δημιουργηθούν επιτροπές εθνικού επιπέδου, οι οποίες να περιλαμβάνουν εκπροσώπους όλων των κομμάτων, καθώς και της ΓΣΕΕ με κύριο στόχο την καταγραφή των εργασιακών αναγκών της χώρας. Κατ' αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να επιλυθούν ορισμένα από τα κοινωνικά ζητήματα. Θα έπρεπε, συνάμα, να υπάρχει πρόβλεψη νομιμοποίησης τόσο των εργαζόμενων μεταναστών όσο και των οικογενειών τους, και παραχώρηση σε αυτούς εκλογικών δικαιωμάτων μετά από κάποια χρόνια παραμονής στη χώρα.

⁵² Στα τέλη της δεκαετίας του '80 η έλλειψη τροφίμων στην Αλβανία είχε ενταθεί θέτοντας σε συνεχή δοκιμασία τους πολίτες, βλ. Erind Pajo, *International Migration, Social Demotion, and Imagined Advancement: An Ethnography of Socioglobal Mobility*, Springer, New York 2008, σ. 52-54.

⁵³ ΠΣΒ, ΣΤ' Συνεδρίαση, 15-10-1991, σελ. 0202-0206

Τη σημασία του νομοσχεδίου θέλησε να στηρίξει και η υφυπουργός Εξωτερικών, Βιργινία Τσουδερού, στη δική της τοποθέτηση. Με δεδομένη τη δυσκολία διαχείρισης του μεγάλου κύματος μεταναστών η χώρα όφειλε να αναμορφώσει το ισχύον νομικό πλαίσιο. Ήδη οι ξένοι εργαζόμενοι κάλυπταν το 5% του εργατικού δυναμικού της Ελλάδας, όταν η χώρα αντιμετώπιζε ήδη σημαντικό πρόβλημα ανεργίας. Η κυβέρνηση αναγνώριζε τις κρίσιμες καταστάσεις που βίωναν οι μετανάστες, δεν μπορούσε όμως να παραγνωρίσει τις οικονομικές δυνατότητες της χώρας. Η Ελλάδα είχε ξεκινήσει πρόγραμμα παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας στην Αλβανία, είχε συνεισφέρει στο χτίσιμο σχολείων και κατέβαλε προσπάθειες να συγκρατήσει τους ομογενείς, καθώς και τους Αλβανούς πολίτες στον τόπο τους, αλλά δεν ήταν μια εύκολη επιδίωξη. Υποχρέωση, συνάμα, της Ελλάδας ήταν να εναρμονίσει τη νομοθεσία της με την αντίστοιχη των ευρωπαϊκών κρατών και να ακολουθήσει τη γενικότερη ευρωπαϊκή πολιτική. Κοινή θέληση των ευρωπαϊκών κρατών ήταν να ανακοπεί το μεταναστευτικό κύμα, διότι όλες οι χώρες έρχονταν αντιμέτωπες με μια ανεπιθύμητη ενίσχυση των ρατσιστικών αντιλήψεων. Η Ελλάδα, τέλος, είχε ξεκινήσει τη διαδικασία ένταξής της στη συμφωνία Σένγκεν, η οποία είχε ειδικές νομικές ρυθμίσεις για τους μετανάστες. Κύρια ζητούμενα της σχετικής συμφωνίας σχετικά με τους μετανάστες ήταν η λήψη μέτρων για την καταπολέμηση του φαινομένου ύπαρξης κυκλωμάτων λαθραίας διακίνησης μεταναστών, όπως και της παράνομης εργασίας. Προέβλεπε, επίσης, ρυθμίσεις για την επανένωση οικογενειών, καθώς και μείωση του χρόνου που απαιτούνταν για την έγκριση των αιτήσεων ασύλου.⁵⁴

Η συζήτηση του νομοσχεδίου συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε στη Συνεδρίαση της 16^{ης} Οκτωβρίου 1991, οπότε και έγινε δεκτό από τη Βουλή. Στις τελικές τοποθετήσεις τους οι αγορητές των κομμάτων της αντιπολίτευσης εξέφρασαν ορισμένες αντιρρήσεις, αποδεχόμενοι εντούτοις την αναγκαιότητα του νομοσχεδίου. Ο βουλευτής του Συνασπισμού, Δημήτριος Ανδρουλάκης, τόνισε πως η παράταξή του διαφωνούσε με τον αστυνομικό χαρακτήρα του νομοσχεδίου. Ξεκαθάρισε, ωστόσο, πως το κόμμα του δεν πρότεινε το να έχει η χώρα ανοιχτά σύνορα, διότι αυτό θα οδηγούσε σε έξαρση του ρατσισμού. Όπως σημείωσε, μάλιστα, κανένα κόμμα δεν ήταν θετικό απέναντι στη συνέχιση της προσέλευσης μεταναστών.⁵⁵

⁵⁴ ΠΣΒ, ΣΤ' Συνεδρίαση, 15-10-1991, σελ. 0206-0211

⁵⁵ ΠΣΒ, Ζ' Συνεδρίαση, 16-10-91, σελ. 0240-0242

3. Η Ελλάδα στη δίνη της μετανάστευσης

3.1 Συνέπειες της μαζικής έλευσης μεταναστών

Η μαζική προσέλευση μεταναστών από την Αλβανία θεωρήθηκε υπεύθυνη για την αύξηση της ανεργίας, όπως και για την επιδείνωση ορισμένων κοινωνικών προβλημάτων. Η έλλειψη μέσων επιβίωσης εξωθούσε Αλβανούς μετανάστες στη διάπραξη ληστειών, κλοπών και άλλων παράνομων ενεργειών, με αποτέλεσμα να έχει ενταθεί το αίσθημα ανησυχίας στους πολίτες της χώρας. Η δραστηριότητα των παράνομα διαμενόντων μεταναστών στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις αρμόδιες αρχές, ελεγχόταν με αυστηρότητα, αλλά πάντοτε μέσα στα νομικά όρια των σχετικών διεθνών κανόνων.⁵⁶ Ο αριθμός των μεταναστών από την Αλβανία είχε -πιθανά- ξεπεράσει τους 300 χιλιάδες τον Αύγουστο του 1992, εφόσον έξι μήνες πριν ο Αλβανός υπουργός Εργασίας είχε εκτιμήσει τον αριθμό τους στις 200 χιλιάδες. Έκτοτε περνούσαν καθημερινά τα ελληνοαλβανικά σύνορα εκατοντάδες νέοι μετανάστες. Προκειμένου, μάλιστα, να αποφύγουν τα περιπολικά που ήλεγχαν την περιοχή κατά τη διάρκεια της ημέρας, εκείνοι κρύβονταν μέχρι να βραδιάσει και ύστερα περπατούσαν όλη τη νύχτα.⁵⁷

Στο πλαίσιο συζήτησης σχετικά με τα μέτρα για την ανάπτυξη της Δυτικής Μακεδονίας, ο βουλευτής Καστοριάς του ΠΑΣΟΚ, Φίλιππος Πετσάλνικος, αναφέρθηκε στην ανασφάλεια που προκαλούσε η παρουσία χιλιάδων μεταναστών στους πολίτες. Ο βουλευτής, αν και αναγνώρισε την ανθρωπιστική διάσταση του ζητήματος και επαίνεσε την καρτερικότητα των πολιτών, στηλίτευσε το γεγονός πως τα σύνορα της Ελλάδας παρέμεναν αφύλακτα. Για διάστημα μεγαλύτερο του ενός έτους εισέρρεαν μετανάστες από την Αλβανία χωρίς να τους ελέγχει κανείς, γεγονός που δε συνέβαινε σε κανένα άλλο ευρωπαϊκό κράτος. Μόνο η Ελλάδα επέτρεπε μια τέτοια κατάσταση, με συνέπειες ιδιαίτερες αρνητικές για την ασφάλεια των πολιτών της. Όπως ανέφερε ο Πετσάλνικος πολλοί «κοντοκουρεμένοι» Αλβανοί μετανάστες ήταν αποφυλακισθέντες που είχαν διαπράξει ποινικά αδικήματα. Ήταν εύλογο, επομένως, το γεγονός ότι είχαν αυξηθεί οι κλοπές και οι διαρρήξεις. Σε τέτοιο βαθμό,

⁵⁶ ΠΣΒ, ΟΘ' Συνεδρίαση, 14-2-92, σελ. 3890-3891

⁵⁷ ΠΣΒ, Α' Συνεδρίαση, 4-8-92, σελ. 361-362

άλλωστε, ώστε αρκετοί Έλληνες πολίτες κατέφευγαν στην αυτοδικία, αφού δεν υπήρχε κανείς να τους προστατεύσει. Τα προβλήματα όμως δεν σταματούσαν εκεί. Φαινόμενα λαθρεμπορίου, όπως και σωματεμπορίου, αποτελούσαν μια νέα πραγματικότητα. Ενώ, οι Αλβανοί δε δίστασαν ακόμη και να αποψιλώσουν χιλιάδες στρέμματα δασών. Πήγαιναν σε παραμεθόρια χωριά, έκοβαν τα δέντρα και τα μετέφεραν ακολούθως με ζώα στην Αλβανία. Καταστάσεις πρωτοφανείς, οι οποίες θα οδηγούσαν αναπόφευκτα στην πρόκληση ρατσιστικών συναισθημάτων στους πολίτες.⁵⁸

Ο βουλευτής Θεσπρωτίας του ΠΑΣΟΚ, Αλέξανδρος Παπαδόπουλος, προσδιόρισε ως τις πλέον δοκιμαζόμενες περιοχές τη Φλώρινα, την Καστοριά, καθώς και τους νομούς Ιωαννίνων και Θεσπρωτίας. Εκεί οι οικονομικοί μετανάστες διέπρατταν «ληηλασίες», με αποτέλεσμα την επίταση του αισθήματος ανασφάλειας των κατοίκων. Συμπλήρωσε, μάλιστα, πως εξαιτίας της απουσίας κρατικού ελέγχου είχε ενταθεί το λαθρεμπόριο ζώων, με επιζήμιες συνέπειες για την ελληνική κτηνοτροφία. Ζώα από τη Νότια Αλβανία είχαν κατακλύσει την ελληνική αγορά, φτάνοντας ακόμη και έως τη Ρόδο.⁵⁹ Αντιστοίχως, ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, Αναστάσιος Πεπονής, επισήμανε πως οι οικονομικοί μετανάστες από την Αλβανία, καθώς εισέρχονταν στη χώρα παράνομα, εξαναγκάζονταν να συγκροτήσουν περιθωριακές ομάδες. Η δράση τους, ως εκ τούτου, προκαλούσε εύλογα την αγανάκτηση των πολιτών, οι οποίοι διαμαρτύρονταν εντόνως για την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί. Κατά την άποψή του, η ανοχή της κυβέρνησης απέναντι στο ζήτημα αυτό δεν αποτελούσε ένδειξη ανθρωπισμού, αφού η χώρα δεν είχε τη δυνατότητα να διασφαλίσει σε όλους αυτούς τους μετανάστες ικανοποιητικές συνθήκες διαβίωσης. Το γεγονός, άλλωστε, ότι άλλα κράτη περισσότερο ανεπτυγμένα, όπως ήταν η Ιταλία, είχαν αρνηθεί να υποδεχτούν μετανάστες, αποτελούσε σαφή ένδειξη πως όφειλε και η Ελλάδα να κάνει το ίδιο. Χρειαζόταν σθεναρή στάση της Ελλάδας προκειμένου να διακοπεί η ροή φυγάδων από την Αλβανία, και κατανόηση από τη μεριά των Αλβανών ως προς τις περιορισμένες δυνατότητες της χώρας.⁶⁰

Η όξυνση των αρνητικών φαινομένων είχε λάβει ανησυχητικές διαστάσεις, δοθέντος πως στα ελληνοαλβανικά σύνορα σημειώνονταν ακόμη και ένοπλα επεισόδια. Μέλη μιας υπό διαμόρφωση αλβανικής μαφίας επιχειρούσαν να εδραιώσουν την παρουσία

⁵⁸ ΠΣΒ, ΡΚ΄ Συνεδρίαση, 5-5-92, σελ. 5819-5820

⁵⁹ ΠΣΒ, ΡΚ΄ Συνεδρίαση, 5-5-92, σελ. 5825-5826

⁶⁰ ΠΣΒ, ΡΚ΄ Συνεδρίαση, 5-5-92, σελ. 5848-5849

τους και εξανάγκαζαν τους Έλληνες να καταφεύγουν στη χρήση όπλων. Σε παραμεθόρια, άλλωστε, χωριά, όπως ήταν αυτά του Γράμμου, οι Αλβανοί είχαν διαρρήξει τα σπίτια των κατοίκων επανειλημμένες φορές και είχαν αφαιρέσει κάθε αντικείμενο που ήταν σε θέση να μεταφέρουν. Είχαν σταδιακά διαμορφώσει μια δική τους τακτική για τη διάπραξη των κλοπών. Ξήλωναν τη στέγη των σπιτιών και από εκεί τραβούσαν επάνω τα αντικείμενα που ήθελαν.⁶¹

Σαφή ήταν τα προβλήματα που είχαν προκύψει και στο ζήτημα της εργασιακής απασχόλησης. Ορισμένες κατηγορίες επαγγελματιών, όπως ήταν οι οικοδόμοι, αντιμετώπιζαν, επί της ουσίας, αθέμιτο ανταγωνισμό, διότι πολλοί Αλβανοί μετανάστες ήταν πρόθυμοι να εργαστούν ανασφάλιστοι προκειμένου να διασφαλίσουν κάποια μεροκάματα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι ντόπιοι εργάτες να μη βρίσκουν εργασία.⁶²

Οι μετανάστες από την Αλβανία, μάλιστα, εκμεταλλεύονταν το γεγονός πως μπορούσαν να έρχονται και να φεύγουν κατά βούληση από την Ελλάδα. Εργάζονταν για μερικούς μήνες, επέστρεφαν στη χώρα τους και αργότερα έρχονταν πάλι πίσω. Είχαν, άλλωστε, βρει απασχόληση στις περισσότερες αγροτικές περιοχές της χώρας. Κάθε ελληνική αγροτική οικογένεια που είχε κάποια οικονομική ευχέρεια είχε στη δούλεψή της τουλάχιστον έναν Αλβανό. Είχε, ως εκ τούτου, διαμορφωθεί μια κατάσταση που καθιστούσε εξαιρετικά δύσκολο το να εντοπιστούν ή και το να απελαθούν οι μετανάστες αυτοί.⁶³ Τη δυσκολία αντιμετώπισης της διαμορφωθείσας κατάστασης παρουσίασε εμφατικά ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, Θεόδωρος Πάγκαλος, ο οποίος ανέφερε πως γνώριζε ο ίδιος διοικητή αστυνομικού τμήματος που έχτιζε αυθαίρετο κτίριο απασχολώντας Αλβανούς μετανάστες ως εργάτες. Υπ' αυτή την έννοια, όσους νόμους και αν ψήφιζε το ελληνικό κράτος δεν υπήρχε δυνατότητα επίλυσης του προβλήματος, εφόσον πολλοί έσπευδαν να εκμεταλλευτούν το φθηνό εργατικό δυναμικό που είχε κατακλύσει τη χώρα.⁶⁴

Το ζήτημα της επαγγελματικής αποκατάστασης ήταν ιδιαίτερα φορτισμένο με αποτέλεσμα να προκύπτουν διαμαρτυρίες από τη μεριά της αντιπολίτευσης, όταν η κυβέρνηση παρουσίαζε μέτρα υπέρ των μεταναστών. Η απόφαση, για παράδειγμα, της κυβέρνησης να επιτρέψει σε Βορειοηπειρώτες και Αλβανούς μετανάστες να εργαστούν

⁶¹ ΠΣΒ, ΡΚ' Συνεδρίαση, 5-5-92, σελ. 5853

⁶² ΠΣΒ, Θ' Συνεδρίαση, 24-8-1992, σελ. 671-672

⁶³ ΠΣΒ, Ζ' Συνεδρίαση, 16-10-91, σελ. 0240-0241

⁶⁴ ΠΣΒ, ΣΤ' Συνεδρίαση, 15-10-1991, σελ. 0196

ως κατώτερο πλήρωμα σε ελληνικά πλοία, αφού πρώτα λάμβαναν ταχύρρυθμη εκπαίδευση στη Σχολή Πρεβέζης, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις. Παρά το γεγονός ότι ο νόμος επέτρεπε το 40% της συνολικής σύνθεσης του κατώτερου πληρώματος να αποτελείται από αλλοδαπούς ναυτικούς, η αντιπολίτευση κατηγόρησε την κυβέρνηση πως έφτιαχνε «σχολή για Αλβανούς».⁶⁵

Αντιδράσεις, επίσης, προκάλεσε νομοθετική ρύθμιση της κυβέρνησης σύμφωνα με την οποία το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Απόδημων και Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων θα είχε τη δυνατότητα να παρέχει «κατά κυριότητα ή κατά χρήση» ακίνητα σε ομογενείς. Η αντιπολίτευση θεώρησε πως μια τέτοια ρύθμιση θα ενίσχυε το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ελλάδα, διότι θα δημιουργούνταν η εντύπωση πως το κράτος θα μοίραζε ακίνητα.⁶⁶

3.2 Προσπάθειες ανακοπής ροών μετανάστευσης

Προκειμένου να επιτευχθεί η διαρκέστερη αντιμετώπιση του ζητήματος της έλευσης μεταναστών από την Αλβανία η κυβέρνηση στήριξε την ενίσχυση της επιχειρηματικής δραστηριοποίησης στις παραμεθόριες περιοχές της Αλβανίας, ώστε να αυξηθούν οι θέσεις εργασίας. Επρόκειτο για μια προσπάθεια η οποία επιδιώχθηκε και με την αξιοποίηση της εκεί ελληνικής μειονότητας. Σε πρώτο επίπεδο η κυβέρνηση ενθάρρυνε Έλληνες επιχειρηματίες, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν και προχώρησαν σε επενδύσεις στην Αλβανία, χωρίς να έχουν λάβει οικονομική ενίσχυση από το κράτος. Η δράση τους υπήρξε αποτέλεσμα της επίγνωσης πως υπήρχαν ουσιαστικά επιχειρηματικά οφέλη για εκείνους. Παραλλήλως, στελέχη της Ελληνικής Τράπεζας Βιομηχανικής Ανάπτυξης διερεύνησαν τους πλέον πρόσφορους τομείς δραστηριοποίησης και τις οικονομικές δυνατότητες της Αλβανίας, προχωρώντας σε ενημέρωση Ελλήνων επιχειρηματιών για τις σχετικές επενδυτικές ευκαιρίες. Επιπροσθέτως, η κυβέρνηση κατέθεσε τροπολογία μέσω της οποίας προβλεπόταν η αξιοποίηση του νόμου 1892/90 για τη διασφάλιση κινήτρων σε επιχειρηματίες προκειμένου είτε να πραγματοποιήσουν επενδύσεις στην Αλβανία είτε να μεταφέρουν εκεί την υπάρχουσα παραγωγική δραστηριότητά τους. Η αξιοποίηση του συγκεκριμένου νόμου εξυπηρετούσε πέρα από

⁶⁵ ΠΣΒ, ΡΜΣΤ΄ Συνεδρίαση, 8-6-1992, σελ. 7225-7226

⁶⁶ ΠΣΒ, Α΄ Συνεδρίαση, 4-8-1992, σελ. 344

οικονομικούς σκοπούς πρωτίστως εθνικούς.⁶⁷ Το μέτρο αυτό, ωστόσο, είχε από νωρίς προκαλέσει αντιδράσεις, διότι θεωρήθηκε πως θα οδηγούσε στην απομάκρυνση ζωτικής σημασίας επιχειρήσεων από παραμεθόριες περιοχές της χώρας, όπως των Ιωαννίνων, της Καστοριάς και της Φλώρινας. Το γεγονός και μόνο πως οι μισθοί στην Αλβανία ήταν κατά πολύ χαμηλότεροι από αυτούς στην Ελλάδα αποτελούσε ικανό κίνητρο για πολλούς επιχειρηματίες να αξιοποιήσουν την ευκαιρία που τους δινόταν και να μεταφέρουν τις επιχειρήσεις τους σε αλβανικό έδαφος. Επρόκειτο, άρα, για μια εξέλιξη που θα επιδείνωνε το πρόβλημα της ανεργίας σε περιοχές της Ελλάδας που βρίσκονταν ήδη σε επιβαρυνμένη κατάσταση.⁶⁸

Τις ανησυχίες αυτές επιχείρησε να κατευνάσει ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας, Ευθύμιος Χριστοδούλου, ο οποίος επισήμανε πως δεν επρόκειτο να μεταφερθούν υγιείς δραστηριότητες από ελληνικό σε αλβανικό έδαφος. Το μέτρο αφορούσε τη μεταφορά δραστηριοτήτων που είχαν απομείνει ανενεργές, οπότε δεν υπήρχε ζήτημα αύξησης της ανεργίας.⁶⁹

Παραλλήλως, με αφορμή τη συζήτηση για την κυβερνητική πολιτική σχετικά με την οικονομική ανάπτυξη της Δυτικής Μακεδονίας, ο υφυπουργός Εθνικής Οικονομίας, Αριστείδης Τσιπλάκος, αναφέρθηκε στο ζήτημα της μετεγκατάστασης βιομηχανιών σε περιοχές της Αλβανίας. Με τη συνδρομή της ΕΟΚ, η οποία χρηματοδοτούσε το 70% του σχετικού προγράμματος, επιδιωκόταν η δημιουργία ελληνικών επιχειρήσεων στην Αλβανία, ώστε αφενός να αξιοποιηθεί το φθινό της εργατικό δυναμικό και αφετέρου να επιτευχθεί η συγκράτηση των Βορειοηπειρωτών στον αλβανικό χώρο. Στο πλαίσιο αυτού του σχεδιασμού η Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης θα συμμετείχε στο μετοχικό κεφάλαιο των υπό ίδρυση επιχειρήσεων στην Αλβανία, παρέχοντας κατ' ουσία ένα άτοκο δάνειο, το οποίο οι επιχειρήσεις θα εξοφλούσαν όταν αναπτύσσονταν. Με αυτό τον τρόπο η κυβέρνηση προσδοκούσε σημαντική μείωση των μεταναστευτικών ροών στην Ελλάδα, εφόσον οι άνεργοι πολίτες της Αλβανίας θα έβρισκαν απασχόληση στη χώρα τους.⁷⁰

Σε ό,τι αφορούσε την παρεμπόδιση της λαθραίας εισόδου στην Ελλάδα οι αρμόδιες υπηρεσίες κινήθηκαν προς την κατεύθυνση αφενός της ενίσχυσης των διαδικασιών

⁶⁷ ΠΣΒ, ΝΘ' Συνεδρίαση, 17-1-1992, σελ. 2939-2940

⁶⁸ ΠΣΒ, ΜΔ' Συνεδρίαση, 11-12-1991, σελ. 2177

⁶⁹ ΠΣΒ, ΝΓ' Συνεδρίαση, 9-1-92, σελ. 2682

⁷⁰ ΠΣΒ, ΡΚ' Συνεδρίαση, 5-5-92, σελ. 5844-5846

επιτήρησης των συνόρων Ελλάδας Αλβανίας και αφετέρου της -λιγότερο αποδεκτής- διαδικασίας των επαναπροωθήσεων. Παραλλήλως μεριμνούσαν για τον έλεγχο των φυγάδων από την Αλβανία που κινούνταν στο ελληνικό έδαφος. Οι φυγάδες, άλλωστε, είχαν εκμεταλλευτεί την ελευθερία που τους παρείχε το ελληνικό κράτος και είχαν μετακινηθεί σε διάφορες περιοχές της χώρας, αναζητώντας εργασία. Το γεγονός αυτό συνετέλεσε στην πρόκληση σημαντικών κοινωνικών προβλημάτων. Ως εκ τούτου, το υπουργείο Δημόσιας Τάξης, σεβόμενο πάντοτε του διεθνούς κανόνες, προχωρούσε σε συστηματικούς ελέγχους της δραστηριότητάς τους.⁷¹

Η ελληνική κυβέρνηση έχοντας λάβει υπόψη τις ισχύουσες διατάξεις της ΕΟΚ προχώρησε στη δημιουργία ειδικών ομάδων για την περιοχή της Ηπείρου αρμοδιότητα των οποίων ήταν η σύλληψη και η επαναπροώθηση μεταναστών στη χώρα τους. Είχε, συνάμα, αυξήσει τις περιπολίες στα ελληνοαλβανικά σύνορα, χωρίς, ωστόσο, να επιτυγχάνει τη ζητούμενη επίλυση του προβλήματος. Σημαντικός, άλλωστε, αριθμός λαθρομεταναστών συνέχιζε να βρίσκεται στην περιοχή της Ηπείρου.⁷²

Το γεγονός ότι η συνεχιζόμενη ροή μεταναστών από την Αλβανία είχε ξεπεράσει τις υπάρχουσες δυνατότητες απορρόφησής τους, είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική αύξηση της εγκληματικότητας. Χρειάστηκε, επομένως, τα συναρμόδια υπουργεία να εντατικοποιήσουν τις διαδικασίες εντοπισμού και επαναπροώθησης των φυγάδων στην Αλβανία. Η πολιτική αυτή, βέβαια, της κυβέρνησης δεν διαπνεόταν σε καμία περίπτωση από «ρατσιστικές» αντιλήψεις. Αντιθέτως, με πνεύμα ανθρωπισμού είχαν ήδη χορηγηθεί 80.000 άδειες παραμονής και 35.000 άδειες εργασίας. Ήταν επιζήμια και αναίτια, άρα, η διατύπωση κατηγοριών εις βάρος της χώρας από την αντιπολίτευση.⁷³

Η απέλαση αλλοδαπών που είχαν εισέλθει λαθραία στη χώρα δεν αποτελούσε νέα τακτική ούτε αφορούσε μόνο τους Αλβανούς. Είχαν, ωστόσο, αυξηθεί οι σχετικές επιχειρήσεις λόγω της ολοένα και εντονότερης ενίσχυσης των μεταναστευτικών ροών από την Αλβανία. Πολλοί, άλλωστε, από τους μετανάστες αυτούς ήταν κατάδικοι που είχαν αποφυλακιστεί, όπως το είχε αναγνωρίσει και ο υπουργός Δημόσιας Τάξης της Αλβανίας. Οι επιχειρήσεις εντοπισμού και απέλασης λαθρομεταναστών δεν είχαν ρατσιστικό υπόβαθρο, αποσκοπούσαν μόνο στην προστασία των Ελλήνων πολιτών και

⁷¹ ΠΣΒ, ΟΗ' Συνεδρίαση, 13-2-92, σελ. 3839 & ΞΕ' Συνεδρίαση, 27-1-92, σελ. 3185

⁷² ΠΣΒ, ΠΘ' Συνεδρίαση, 28-2-92, σελ. 4355

⁷³ ΠΣΒ, Β' Συνεδρίαση, 4-3-92, σελ. 4496

στη μείωση της εγκληματικότητας. Η ελληνική κυβέρνηση είχε σαφώς διαχωρίσει τους επικίνδυνους μετανάστες από τους φιλήσυχους Αλβανούς, την παραμονή των οποίων αποδεχόταν, παρά το γεγονός ότι ο αριθμός τους ήταν εξαιρετικά μεγάλος. Παραλλήλως, η ελληνική κυβέρνηση είχε προχωρήσει στην εφαρμογή επισιτιστικού προγράμματος άνω των 500 εκατομμυρίων δραχμών προκειμένου να στηρίξει τη δοκιμαζόμενη γειτονική χώρα. Τη θετική αυτή συνδρομή της Ελλάδας την είχαν αναγνωρίσει τόσο η αλβανική κυβέρνηση όσο και τα κόμματα της αλβανικής αντιπολίτευσης. Η Ελλάδα, μάλιστα, ήταν η μόνη χώρα που χορηγούσε πλήθος θεωρήσεων σε Αλβανούς πολίτες -περισσότερες από 100.000 το 1991-, οπότε θα ήταν ανούσιο να ανέχεται τα εγκληματικά στοιχεία της γειτονικής χώρας στο όνομα μιας στρεβλά ιδωμένης «αντιρατσιστικής» πολιτικής.⁷⁴

Σταδιακά, πέρα από τις περιπολίες στα ελληνοαλβανικά σύνορα ενισχύθηκε και η επιτήρηση στις οδικές αρτηρίες που συνέδεαν τις δύο χώρες. Παραλλήλως, ιδρύθηκαν τέσσερις ειδικές μονάδες αστυνόμευσης, ώστε να επιτευχθεί ο αποτελεσματικότερος έλεγχος των ακριτικών περιοχών της χώρας. Ο αριθμός των φυγάδων που είχαν προωθηθεί στην Αλβανία είχε προσεγγίσει τους 93.700. Παραλλήλως, οι αρχές είχαν μεριμνήσει για την αυστηρή εφαρμογή της νομοθεσίας απέναντι σε εκείνους που διευκόλυναν είτε την είσοδο και διακίνηση φυγάδων είτε την απόκρυψή τους.⁷⁵

Επιπροσθέτως, συστάθηκε εκ νέου η Αγροφυλακή ως επικουρικό σώμα (Ν. 1892/1990). Αποτέλεσε, έτσι, προτεραιότητα της κυβέρνησης η στελέχωσή της, ώστε να ενισχυθεί η ασφάλεια στις αγροτικές περιοχές της χώρας. Οι αρμόδιες υπηρεσίες, άλλωστε, συνέχιζαν με αμείωτους ρυθμούς τους ελέγχους και τη δράση τους προκειμένου οι πολίτες των παραμεθόριων περιοχών να αισθάνονται ασφαλείς.⁷⁶

Ο πλήρης έλεγχος, πάντως, των ελληνοαλβανικών συνόρων δεν ήταν εφικτός, παρά το γεγονός ότι είχε αυξηθεί ο αριθμός των δυνάμεων που είχαν διατεθεί για τη σχετική προσπάθεια και παρά την αεροπορική συνδρομή στα διαδικασίες του ελέγχου. Ύστερα, πάντως, από επίσκεψη του Αλβανού υπουργού Δημοσίας Τάξεως και Δικαιοσύνης, είχε συμφωνηθεί η ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών για τη μείωση των

⁷⁴ ΠΣΒ, Β' Συνεδρίαση, 4-3-92, σελ. 4497

⁷⁵ ΠΣΒ, ΡΘ' Συνεδρίαση, 6-4-92, σελ. 5383

⁷⁶ ΠΣΒ, ΡΙ' Συνεδρίαση, 7-4-92, σελ. 5407

μεταναστευτικών ροών. Μια εκ των σχετικών συμφωνιών προέβλεπε την αποστολή ελληνικής ομάδας εκπαίδευσης σωμάτων ασφαλείας στην Αλβανία.⁷⁷

Είχε, επιπροσθέτως, ενισχυθεί σημαντικά το προσωπικό των Αστυνομικών Διευθύνσεων Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Καστοριάς και Φλώρινας. Οι περιοχές αυτές είτε αποτελούσαν συνήθεις τόπους διέλευσης των προερχόμενων από την Αλβανία μεταναστών είτε τόπους συγκέντρωσής τους. Παράλληλα, είχε ληφθεί μέριμνα, ώστε να ενισχυθούν στην Κακαβιά και στην Κρυσταλλοπηγή οι υπηρεσίες Διαβατηριακού Ελέγχου. Ενώ, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας, Ιωάννης Βαρβιτσιώτης, επισήμανε πως οι μονάδες Προκαλύψεως ήλεγχαν, στον βαθμό που το επέτρεπε ο αριθμός του προσωπικού τους, τα ελληνοαλβανικά σύνορα προκειμένου να αποτρέπουν την είσοδο φυγάδων. Ο έλεγχος αυτός δεν ήταν, ωστόσο, απόλυτα εφικτός είτε γιατί δεν υπήρχε αντίστοιχη προσπάθεια από τη μεριά της Αλβανίας, είτε γιατί οι φυγάδες υποβοηθούνταν από Έλληνες που επιδίωκαν οικονομικά οφέλη, είτε γιατί λόγω της μεγάλης τους απελπισίας οι φυγάδες κατέφευγαν σε ριψοκίνδυνες μεθόδους. Ο Ελληνικός Στρατός, πάντως, είχε απωθήσει 199.282 φυγάδες κατά τη διάρκεια του 1991.⁷⁸

Ο υπουργός Δημόσιας Τάξης, Θεόδωρος Αναγνωστόπουλος, απαντώντας σε ερώτηση (1343/21-8-92) βουλευτών του Συνασπισμού, αναφέρθηκε στις προσπάθειες της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση κυκλωμάτων που υποβοηθούσαν την παράνομη είσοδο αλλοδαπών στην Ελλάδα. Με βάση την τότε πρόσφατα ανανεωμένη νομοθεσία «περί αλλοδαπών» (ν. 1975/1991) οι υπηρεσίες του υπουργείου είχαν προχωρήσει σε εντατικότερους ελέγχους εταιριών που απασχολούσαν παρανόμως αλλοδαπούς. Τους πρώτους έξι μήνες του 1992 είχαν απελαθεί 3.799 αλλοδαποί και είχαν ασκηθεί διώξεις σε 148 εργοδότες. Κατά το ίδιο διάστημα ο αριθμός των επαναπροωθήσεων είχε ανέλθει στα 135.000 άτομα, τα οποία ήταν στην πλειοψηφία τους μετανάστες από την Αλβανία.⁷⁹

3.3 Η ελληνική μειονότητα, 1991-1992

⁷⁷ ΠΣΒ, ΡΙΒ' Συνεδρίαση, 9-4-92, σελ. 5508

⁷⁸ ΠΣΒ, ΡΚΔ' Συνεδρίαση, 11-5-92, σελ. 6158 & 61160

⁷⁹ ΠΣΒ, ΚΑ' Συνεδρίαση, 9-11-92, σελ. 0920

Διακηρυγμένος και σαφής στόχος της ελληνικής κυβέρνησης υπήρξε η συνολική βελτίωση των όρων διαβίωσης των ομογενών στις περιοχές της Αλβανίας, ώστε να διασφαλιστεί η εκεί παραμονή τους. Η επίτευξη του στόχου αυτού προέβλεπε αφενός την ενθάρρυνση της πορείας εκδημοκρατισμού της γειτονικής χώρας και αφετέρου την ενίσχυση της οικονομίας της. Ήταν, άλλωστε, σαφές πως όσο οι Έλληνες της Αλβανίας δεν ένιωθαν πως γίνονται σεβαστά τα δικαιώματά τους και όσο η κατάσταση της οικονομίας παρέμενε δυσχερής τόσο θα συνέχιζαν να καταφεύγουν στην Ελλάδα. Για τον λόγο αυτό, μάλιστα, η ελληνική κυβέρνηση παρέμενε σε ετοιμότητα για την πιθανότητα υποδοχής νέου κύματος Βορειοηπειρωτών φυγάδων καθ' όλη τη διάρκεια του 1991. Η αστάθεια στο εσωτερικό της Αλβανίας συνεχιζόταν και οι τάσεις φυγής του πληθυσμού δεν είχαν καμφθεί.⁸⁰ Η δραστική μείωση του πληθυσμού στις μειονοτικές περιοχές της Αλβανίας, πάντως, ήταν ήδη ορατή το 1991 και γινόταν σαφές πως δύσκολα θα μπορούσε να αντιστραφεί η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, έστω κι αν στην Ελλάδα οι ομογενείς παρέμεναν συχνά χωρίς απασχόληση.⁸¹

Οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Έλληνες ομογενείς τόσο στην Αλβανία όσο και στην Ελλάδα⁸², αφού η ενσωμάτωση και η αποκατάστασή τους δεν ήταν εύκολη λόγω του μεγάλου αριθμού τους, είχαν προκαλέσει το ενδιαφέρον ακόμη και ιδιωτών. Τον Σεπτέμβριο του 1991 ο Ιωάννης Λάτσης προχώρησε στη δωρεά πέντε εκατομμυρίων δολαρίων προκειμένου να ενισχυθεί η διαδικασία επαγγελματικής κατάρτισης Ελλήνων ομογενών. Η δωρεά αυτή δεν αποτελούσε μέσο προσωρινής αρωγής, αλλά απέβλεπε στο να προσφερθούν ικανές επαγγελματικές γνώσεις σε ομογενείς, ώστε να διευκολυνθεί η επαγγελματική τους αποκατάσταση είτε στην Ελλάδα είτε στην πατρική τους γη.⁸³

Οι προσπάθειες, βέβαια, της ελληνικής κυβέρνησης για τη στήριξη της ελληνικής ομογένειας, όπως και εν γένει της Αλβανίας, δεν έπαυαν. Είχε, μάλιστα, εκπονηθεί σχέδιο, το οποίο έφερε την ονομασία «Γ. ΚΑΣΤΡΙΩΤΗΣ-ΣΚΕΝΤΕΡ-ΜΠΕΗΣ», μέσω του οποίου γίνονταν προσπάθειες για την κάλυψη βασικών αναγκών των πολιτών της γειτονικής χώρας, καθώς και για τη στήριξη των ομογενών, ώστε να παραμείνουν στις

⁸⁰ ΠΣΒ, ΛΑ΄ Συνεδρίαση, 22-11-91, σελ. 1565-1566

⁸¹ ΠΣΒ, ΡΞΘ΄ Συνεδρίαση, 26-4-1991, σελ. 7574

⁸² Οι δυσκολίες αφορούσαν τόσο την εύρεση εργασίας όσο και τη συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντί τους, βλ. Χαράλαμπος Κασίμης και Βασίλης Νιτσιάκος, «Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: μετάβαση ή καταστροφή;», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τόμ. 32 (1997), σ. 354-365.

⁸³ ΠΣΒ, ΚΔ΄ Συνεδρίαση, 17-9-1991, σελ. 0675

πατρογονικές περιοχές τους. Επιδιωκόταν, συνάμα, να διασφαλιστούν συνολικά τα θρησκευτικά, πολιτιστικά και οικονομικά δικαιώματά τους. Η Ελλάδα είχε αποστείλει σημαντικές ποσότητες τροφίμων και είχε διαμορφώσει σύστημα για την παροχή ιατροφαρμακευτικής αρωγής. Είχε, παραλλήλως, συνδράμει δύο συνεταιρισμούς στο Αργυρόκαστρο και στους Αγίους Σαράντα με οχήματα, γεωργικά εργαλεία και σπόρους. Η οικονομική συνδρομή της χώρας προς την Αλβανία ήταν μεγαλύτερη από 500 εκατομμύρια δραχμές, ενώ συνολικά η δαπάνη για να καλυφθούν οι ανάγκες των προσφύγων από τη γειτονική χώρα είχε προσεγγίσει τα πέντε δισεκατομμύρια δραχμές.⁸⁴

Η υφυπουργός Εξωτερικών, Βιργινία Τσουδερού, στο πλαίσιο συζήτησης σχετικά με την τροποποίηση της λειτουργίας του Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Αποδήμων και Παλιννοστούντων Ομογενών, αναφέρθηκε στη συμβολή του Ιδρύματος στη στήριξη της μειονότητας. Η βοήθεια που παρείχε η Ελλάδα στην Αλβανία είχε εντατικοποιηθεί με αποτέλεσμα να πραγματοποιούνται καθημερινά πολλές αποστολές εκεί. Ήταν, επομένως, αναγκαίο να διευκολυνθεί η όλη προσπάθεια με πρόσθετες αρμοδιότητες στο Ίδρυμα. Μια σημαντική αλλαγή που είχε επέλθει, άλλωστε, ήταν πως το Ίδρυμα εργαζόταν πλέον στο εσωτερικό της Αλβανίας, διότι υπήρχε η ανάγκη εσωτερικής στήριξής της για να αποτραπεί η περαιτέρω φυγή ανθρώπων. Η λειτουργία του Ιδρύματος είχε λάβει αναπτυξιακό χαρακτήρα, γι' αυτό και ήταν αναγκαία η ίδρυση τριών γραφείων στην Αλβανία. Με κύριο χώρο εργασίας τη Βόρεια Ήπειρο, αλλά και με γενικότερη δράση στην Αλβανία, το Ίδρυμα είχε ήδη επιτελέσει σημαντικό έργο. Η προσφορά αυτή, μάλιστα, αναγνωρίστηκε από τα ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία αναγνώρισαν την αποτελεσματικότητα της ελληνικής αρωγής και δήλωσαν πως η μελλοντική ευρωπαϊκή στήριξη στην Αλβανία θα ακολουθούσε το πρότυπο του ελληνικού Ιδρύματος.⁸⁵ Το Ίδρυμα δεν προσέφερε απλώς φιλανθρωπική βοήθεια, επιτελούσε ουσιαστικό έργο που συνεχώς εξελισσόταν. Κύρια αποστολή του πλέον ήταν η ενθάρρυνση των Ελλήνων ομογενών να παραμείνουν στις εστίες τους μέσω αναπτυξιακών προγραμμάτων που θα ενίσχυαν την τοπική οικονομία. Παραλλήλως, μάλιστα, το Ίδρυμα είχε ξεκινήσει και πολιτισμικά προγράμματα για την ανάδειξη του ελληνισμού της Αλβανίας. Το Ίδρυμα διενεργούσε έρευνες και μελέτες εντός της

⁸⁴ ΠΣΒ, ΟΕ' Συνεδρίαση, 10-2-92, σελ. 3706

⁸⁵ ΠΣΒ, Γ' Συνεδρίαση, 6-8-1992, σελ. 414-415

Αλβανίας για να επιτύχει την ουσιαστική κατανόηση της κατάστασης των εκεί Ελλήνων, όπως και της πολιτιστικής τους παρουσίας.⁸⁶

Εύλογο ήταν το ενδιαφέρον της ελληνικής κυβέρνησης και για τα θέματα εκπαίδευσης της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία. Οι δυσκολίες, πάντως, των προηγούμενων χρόνων είχαν αρχίσει σταδιακά να υποχωρούν, με αποτέλεσμα το 1992 να διαφαίνεται σχετική βελτίωση της κατάστασης. Η ελληνική κυβέρνηση είχε αξιοποιήσει το βελτιωμένο κλίμα των σχέσεων της Ελλάδας με την Αλβανία προκειμένου να προωθήσει το ζήτημα της εκπαίδευσης της ελληνικής μειονότητας. Έτσι, στα 140 μειονοτικά σχολεία που λειτουργούσαν το 1992 διασφαλίστηκε η ελληνική εκπαίδευση να επεκταθεί μέχρι την 6η τάξη, ενώ το 1990 λειτουργούσε μέχρι την 4η τάξη. Είχε, μάλιστα, τη χρονιά εκείνη ιδρυθεί το πρώτο ελληνικό σχολείο στους Αγίους Σαράντα, με απώτερο στόχο των εκεί Ελλήνων να λειτουργήσουν ακόμη περισσότερα. Βεβαίωση, επίσης, είχε δοθεί πως κατά την περίοδο 1993-1994 η ελληνική εκπαίδευση θα συνεχιζόταν στην 7η και στην 8η τάξη. Το αλβανικό κράτος, άλλωστε, είχε δηλώσει επισήμως πως τα μέλη της ελληνικής μειονότητας θα απολάμβαναν, όπως όλοι οι Αλβανοί πολίτες, το σύνολο των προβλεπόμενων δικαιωμάτων, μεταξύ των οποίων εκείνα της ελεύθερης θρησκευτικής λατρείας και της εκπαίδευσης, σε όποιο μέρος της Αλβανίας και αν κατοικούσαν. Επρόκειτο για μια προσπάθεια της Αλβανίας να συμμορφωθεί με τις ισχύουσες διεθνείς διατάξεις, αλλά και τις αξιώσεις της ΔΑΣΕ.⁸⁷ Από την πλευρά της η ελληνική κυβέρνηση παρείχε υλικοτεχνική συνδρομή προκειμένου να εκσυγχρονιστεί η παρεχόμενη μειονοτική εκπαίδευση μέσω του Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων. Μεταξύ των σχετικών παροχών περιλαμβάνονταν βιβλία, βιβλιοθήκες, εποπτικά μέσα και λοιπός τεχνικός εξοπλισμός.⁸⁸

Η σταδιακή ανάδυση, ωστόσο, εθνικιστικών συναισθημάτων στην Αλβανία σε συνδυασμό με τις συνεχείς οικονομικές δυσκολίες και την ελλιπή αστυνόμευση είχαν διαμορφώσει ένα έκρυθμο κλίμα στο εσωτερικό της χώρας. Υπό τις συνθήκες αυτές σημειώθηκαν στις αρχές του 1992 σοβαρά επεισόδια στους Αγίους Σαράντα εις βάρος Ελλήνων ομογενών, τα οποία προκάλεσαν την παρέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης.

⁸⁶ ΠΣΒ, Β' Συνεδρίαση, 5-8-1992, σελ. 372-373

⁸⁷ Η Αλβανία είχε γίνει πλήρες μέλος της ΔΑΣΕ τον Ιούνιο του 1991 αποδεχόμενη τις διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, βλ. Θεοφάνης Μαλκίδης, «Η περίοδος μετάβασης στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της Αλβανίας», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τεύχ. 14-15 (2004), σελ. 312.

⁸⁸ ΠΣΒ, ΚΣΤ', Συνεδρίαση, 16-11-1992, σελ. 1217

Η αναγνώριση των δραστών αποκάλυψε πως ορισμένοι εξ αυτών ήταν στρατιώτες σε άδεια, ενώ άλλα πρόσωπα ήταν ήδη γνωστά στους Έλληνες της περιοχής. Η ελληνική κυβέρνηση απαίτησε την παραδειγματική τιμωρία τους, σε μια προσπάθεια να αποτραπεί η εδραίωση κλίματος ατιμωρησίας.⁸⁹ Σύμφωνα, άλλωστε, με την υφυπουργό Εξωτερικών, Βιργινία Τσουδερού, στην Αλβανία διαπράττονταν ληστείες εις βάρος Ελλήνων ομογενών, όπως και Αλβανών, οι οποίοι είχαν εργαστεί στην Ελλάδα. Οι κακοποιοί γνώριζαν πως στην κατοχή των προσώπων αυτών θα υπήρχαν αγαθά από την Ελλάδα. Το φαινόμενο αυτό, ωστόσο, δεν προκαλούσε την κινητοποίηση της αλβανικής αστυνομίας λόγω της γενικότερης αδιαφορίας που διέκρινε τη γειτονική χώρα σε ζητήματα τάξης.⁹⁰

Την παρέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης προκάλεσε ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα των ομογενών. Στις 9 Φεβρουαρίου 1992 ο Πρόεδρος της Βουλής, Αθανάσιος Τσαλδάρης, ενημερώθηκε από βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας πως η Βουλή της Αλβανίας είχε λίγες μέρες πριν απαλείψει διάταξη που επέτρεπε σε πολιτικές οργανώσεις ομογενών να συμμετέχουν στις εκλογές. Η απόφαση αυτή στρεφόταν κατά των πολιτικών δικαιωμάτων όσων ανήκαν στην ελληνική μειονότητα. Ως εκ τούτου, η ελληνική Βουλή προχώρησε στην καταδίκη της απόφασης αυτής των Αλβανών, διότι είχε χαρακτήρα αντιδημοκρατικό, αλλά και ανθελληνικό.⁹¹

Σχετικά με το θέμα αυτό ο πρωθυπουργός, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, δήλωσε πως η Ελλάδα επιθυμούσε, βέβαια, τη διαμόρφωση φιλικών σχέσεων με την Αλβανία, βασική της όμως προτεραιότητα ήταν η διασφάλιση της ελληνικής μειονότητας. Ήταν, επομένως, δεδομένο πως η ελληνική πλευρά δεν επρόκειτο να αποδεχτεί διακρίσεις εις βάρος των ομογενών, όπως αυτό επιχειρούνταν με την απόφαση που έθετε το κόμμα της ελληνικής ομογένειας, «Ομόνοια», εκτός εκλογών.⁹² Η Αλβανία όφειλε να σεβαστεί τις αρχές της Χάρτας των Παρισίων, όπως και τις διατάξεις της ΔΑΣΕ.⁹³

Η απόφαση απάλειψης μέρους του άρθρου 13 παρ. 1 σχετικά με τη δυνατότητα συμμετοχής στις εκλογές κομμάτων οργανωμένων από εθνικές μειονότητες λήφθηκε

⁸⁹ ΠΣΒ, ΠΙΒ' Συνεδρίαση, 9-4-1992, σελ. 5507-5508

⁹⁰ ΠΣΒ, ΚΒ' Συνεδρίαση, 10-11-92, σελ. 1001

⁹¹ ΠΣΒ, ΟΣΤ' Συνεδρίαση, 11-2-92, σελ. 3576

⁹² Για τα προβλήματα που αντιμετώπισε η ΟΜΟΝΟΙΑ τα επόμενα χρόνια βλ. Ελευθερία Μαντά, «Οι αλβανικές εκλογές της 26ης Μαΐου 1996 και η ελληνική μειονότητα: προβλήματα και προοπτικές», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τεύχ. 9 (1997), σελ. 243-262.

⁹³ ΠΣΒ, ΠΕ' Συνεδρίαση, 24-2-1992, σελ. 4162-4163

στις 2-2-1992 και απέκλεισε την «Ομόνοια» που κατείχε πέντε έδρες στη Βουλή της Αλβανίας. Η ελληνική κυβέρνηση ενημέρωσε τα κράτη μέλη της ΔΑΣΕ για το ζήτημα αυτό, με αποτέλεσμα να υπάρξουν διαβήματα προς την κυβέρνηση της Αλβανίας. Παράλληλα, ενημερώθηκε το τμήμα Ελεύθερων Εκλογών της ΔΑΣΕ, το οποίο είχε εγκρίνει την κατάθεση του εκλογικού νόμου, όταν περιείχε το άρθρο 13 στην ολότητά του. Ακολούθησε, έτσι, κοινό διάβημα των δώδεκα κρατών της ΔΑΣΕ σε επίπεδο υπουργών Εξωτερικών. Παρέμβαση υπήρξε και από το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο μέσω του Προέδρου της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης επισήμανε το μη σύννομο της απόφασης αυτής στον Πρόεδρο της Αλβανικής Βουλής. Ύστερα από τις σχετικές παρεμβάσεις εγκρίθηκε από την Αλβανία η συμμετοχή στις εκλογές του κόμματος «Ένωση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα», το οποίο είχε ιδρυθεί συνεργατικά από ομογενείς και Αλβανούς. Με το κόμμα αυτό μπορούσαν να κατέλθουν ως υποψήφιοι Έλληνες της μειονότητας, εφόσον η Αλβανία δεν ήρε τελικά τον αποκλεισμό της «Ομόνοιας».⁹⁴

Σχετικά με το ζήτημα της «Ομόνοιας» η βουλευτής των Οικολόγων Εναλλακτικών, Αικατερίνη Ιατροπούλου, εξέφρασε την άποψη πως η απόφαση της Αλβανίας υπήρξε αποτέλεσμα λανθασμένων ελληνικών κινήσεων. Το γεγονός πως ακροδεξιοί κύκλοι προπαγάνδιζαν ιδέες για την ένωση της Βόρειας Ηπείρου με την Ελλάδα, σε συνδυασμό με την απουσία επίσημης και ξεκάθαρης ελληνικής τοποθέτησης πως δεν υπάρχουν ανάλογες εδαφικές διεκδικήσεις, διευκόλυνε την κίνηση αυτή της αλβανικής κυβέρνησης. Κατ' αυτό τον τρόπο, όχι μόνο στερήθηκαν οι Έλληνες ομογενείς βασικές πολιτικές ελευθερίες, αλλά δινόταν η ευκαιρία στην εκεί κυβέρνηση να ταυτίζει το ενδιαφέρον της Ελλάδας για την ομογένεια με τη στήριξη εδαφικών βλέψεων εις βάρος της Αλβανίας.⁹⁵ Αξίζει να σημειωθεί πως δηλώσεις σχετικά με το μέλλον της Βόρειας Ηπείρου δεν γίνονταν μόνο από χαμηλού κύρους ιερείς ή πρόσωπα συγκεκριμένων πολιτικών πεποιθήσεων. Στην αυτονομία της Βόρειας Ηπείρου λόγω των εξελίξεων στην Αλβανία είχε αναφερθεί ακόμη και ο Αρχιεπίσκοπος Βορείου Αμερικής, Ιάκωβος. Επρόκειτο για μια δήλωση που προκάλεσε έκπληξη στον πολιτικό κόσμο της Ελλάδας και η οποία προφανώς δεν πέρασε απαρατήρητη από τους πολιτικούς της Αλβανίας.⁹⁶

⁹⁴ ΠΣΒ, ΡΙΒ' Συνεδρίαση, 9-4-1992, σελ. 5501-5502

⁹⁵ ΠΣΒ, ΡΙΣΤ' Συνεδρίαση, 16-4-1992, σελ. 5652

⁹⁶ ΠΣΒ, Β' Συνεδρίαση, 5-8-1992, σελ. 375 & 385

Συμπεράσματα

Η άφιξη οικονομικών μεταναστών από την Αλβανία έφερε την ελληνική κυβέρνηση αντιμέτωπη με την ανάγκη διαχείρισης μια ιδιαίτερα απαιτητικής κατάστασης. Πέρα από το υψηλό οικονομικό κόστος της αρχικής μέριμνας για τους μετανάστες η Ελλάδα κλήθηκε να συμμετάσχει οικονομικά στην ανασυγκρότηση του αλβανικού κράτους προκειμένου να περιοριστούν οι μεταναστευτικές ροές. Υπήρξαν, βέβαια, από νωρίς οι πολιτικοί που αναγνώρισαν τα οφέλη από την πληθυσμιακή αύξηση που προσέφεραν οι μετανάστες στην Ελλάδα, αλλά ο ρυθμός αύξησής τους ξεπερνούσε τις δυνατότητες της ελληνικής κοινωνίας να τους ενσωματώσει ομαλά. Το γεγονός αυτό οδήγησε την ελληνική κυβέρνηση στην τακτική των επαναπροωθήσεων, με αρνητικές επιπτώσεις στις ελληνοαλβανικές σχέσεις λόγω του βίαιου χαρακτήρα ορισμένων προσαγωγών και μετακινήσεων. Το ελληνικό κράτος ήταν πρόθυμο να διατηρήσει σημαντικό αριθμό μεταναστών στα όριά του, γι' αυτό, άλλωστε, τούς παρείχε άδειες παραμονής και εργασίας. Δεν ήταν, ωστόσο, σε θέση να ελέγξει τις συνεχείς ροές μεταναστών, διότι η πλήρης κατάρρευση της αλβανικής οικονομίας εξωθούσε όλο και περισσότερα άτομα στην επιλογή της μετανάστευσης.

Μέρος των οικονομικών μεταναστών προερχόταν από τον ελληνισμό της Βόρειας Ηπείρου, γεγονός που σηματοδότησε τη ραγδαία μείωση των Ελλήνων της Αλβανίας. Οι προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να στηρίξει την οικονομική δραστηριότητα στις περιοχές όπου διέμεναν Έλληνες, αν και είχαν ορισμένο βαθμό επιτυχίας, δεν στάθηκαν ικανές να σταματήσουν τη φυγή των ομογενών. Ήταν, άλλωστε, εύλογο μετά από δεκαετίες καταπίεσης και οικονομικής εξαθλίωσης οι άνθρωποι αυτοί να επιδιώξουν την καταφυγή τους σε ό,τι θεωρούσαν ένα πιο φιλόξενο και οικονομικά πιο εύρωστο κράτος.

Η αντιπολίτευση στην Ελλάδα επιχείρησε να αποδώσει την ευθύνη -ή μέρος αυτής- για το κύμα οικονομικών μεταναστών στην τότε κυβέρνηση. Κατ' επανάληψη ειπώθηκε στη Βουλή πως ο Αντώνης Σαμαράς ξεσήκωσε τους Βορειοηπειρώτες όταν τους ευχήθηκε να αποκτήσουν θρησκευτική ελευθερία. Η κατηγορία αυτή -προφανώς άδικη και υπερβολική- υπήρξε ενδεικτική του απλουστευτικού τρόπου με τον οποίο η αντιπολίτευση -ιδίως η αξιωματική- προσέγγισε αρχικώς το ζήτημα. Με βάση την

οπτική της αντιπολίτευσης ό,τι κατηύθυνε χιλιάδες μετανάστες προς την Ελλάδα και την Ιταλία δεν ήταν η οικονομική τους εξαθλίωση, αλλά η ευχή ενός Έλληνα υπουργού. Ουσιαστικότερη, πάντως, ήταν η κριτική της αντιπολίτευσης πως οι άστοχες εθνικιστικές δηλώσεις θρησκευτικών ή πολιτικών παραγόντων σχετικά με την ένωση της Βόρειας Ηπείρου με το ελληνικό κράτος υπήρξαν επιζήμιες τόσο για τις ελληνοαλβανικές σχέσεις όσο και για τους ομογενείς. Τέτοιου είδους δηλώσεις, άλλωστε, έδωσαν στην αλβανική ηγεσία το δικαίωμα να απαγορεύσει τη συμμετοχή της «ΟΜΟΝΟΙΑΣ» στις εκλογές του 1992 και αποτέλεσαν αφορμή για την πρόκληση επεισοδίων εις βάρος Ελλήνων ομογενών.

Το ζήτημα των μεταναστών απέκτησε εξελικτικά διαφορετική αντιμετώπιση τόσο από την κυβέρνηση όσο και από την αντιπολίτευση εξαιτίας του συνεχώς αυξανόμενου αριθμού τους. Η αρχική πρόθεση υποδοχής και αποκατάστασης τράπηκε σε ανάγκη ενίσχυσης της αστυνόμευσης λόγω των ληστειών και κλοπών, ενώ ακολούθως έλαβε τη μορφή αναγκαστικών επαναπροωθήσεων, όταν έγινε εμφανές πως η ανακοπή των μεταναστευτικών ροών ήταν αδύνατη. Δηλωτική της αμφιθυμίας που προκλήθηκε στην ελληνική κοινωνία ήταν η στάση της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Τη στιγμή που ορισμένα στελέχη της ζητούσαν την αποδοχή και ενσωμάτωση όλων των μεταναστών άλλα στελέχη της ζητούσαν την άμεση εκδίωξή τους. Θα ήταν προφανώς ευχερέστερη η διαχείριση του προβλήματος, αν ο αριθμός των μεταναστών διατηρούνταν σταθερός και επιτυγχανόταν η διακοπή νέων ελεύσεων. Εντούτοις, ακόμη και όταν ανατράπηκε το καθεστώς του Αλιά, η εσωτερική κατάσταση στην Αλβανία παρέμενε δυσχερής με αποτέλεσμα να ενισχύεται η τάση φυγής των πολιτών αντί να κάμπτεται.

Παρά τις προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να διασφαλίσει την αποκατάσταση των οικονομικών μεταναστών, καθώς και να στηρίξει το αλβανικό κράτος στη διαδικασία της οικονομικής του ανοικοδόμησης, οι δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας ήταν περιορισμένες. Προέκυψαν, έτσι, αρνητικές συνέπειες, οι οποίες προκάλεσαν δυσαρέσκεια στους μετανάστες είτε αυτοί ήταν Βορειοηπειρώτες είτε Αλβανοί. Οι περισσότεροι χρειάστηκε να εργαστούν σκληρά για να διασφαλίσουν την αποκατάστασή τους στην Ελλάδα και, παράλληλα, ήρθαν αντιμέτωποι με επώδυνα φαινόμενα ρατσιστικής αντιμετώπισης εξαιτίας της αδυναμίας των Ελλήνων να αποδεχτούν τη νέα πραγματικότητα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Abrahams Fred, *Modern Albania, From Dictatorship to Democracy in Europe*, New York University Press, USA 2015.

Elez Biberaj, *Albania in Transition, the Rocky Road to Democracy*, Westview Press, USA 1999.

Gemi Eda and Triandafyllidou Anna, *Rethinking Migration and Return in Southeastern Europe, Albanian Mobilities to and from Italy and Greece*, Routledge, USA 2021.

Malkidis Theofanis, *The Greek ethnic minority in Albania*, Panepirotic Federation of America, 2007.

Διαθέσιμο στο: <http://www.hellenes.com/ENGLISH%20BODY.pdf>

Pajo Erind, *International Migration, Social Demotion, and Imagined Advancement: An Ethnography of Socioglobal Mobility*, Springer, New York 208.

Pettifer James, *The Greek Minority in Albania in the Aftermath of Communism*, Conflict Studies Research Centre, UK 2001.

Διαθέσιμο στο: https://www.files.ethz.ch/isn/38652/2001_jul_2.pdf

Rama Shinasi, "The Dragon Did Not Commit Suicide. The Collapse of the Totalitarian Cult-State and the Role of the Student Movement in Albania" στο Rama S. (επιμ.), *The End of Communist Rule in Albania. Political Change and the Role of the Student Movement*, Routledge, New York 2020, 254-284.

Vickers Miranda, *Οι Αλβανοί*, Οδυσσέας, Αθήνα 1997.

Vullnetari Julie, *Albania on the Move, Links between Internal and International Migration*, Amsterdam University Press, 2012.

Διαθέσιμο στο: <http://library.oapen.org/handle/20.500.12657/34526>

Γλαβίνας Απόστολος, «Η ορθόδοξη εκκλησία στη μετακομμουνιστική Αλβανία», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τεύχ. 10, σελ. 260-280.

Κασίμης Χαράλαμπος και Νιτσιάκος Βασίλης, «Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: μετάβαση ή καταστροφή;», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τόμ. 32 (1997), σελ. 353-372.

Μαλκίδης Φάνης, «Η σημερινή κατάσταση και οι προοπτικές του ελληνισμού της Αλβανίας», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τεύχ. 11 (2000), σελ. 378-407.

Μαλκίδης Θεοφάνης, «Η περίοδος μετάβασης στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της Αλβανίας», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τεύχ. 14-15 (2004), σελ. 308-328.

Μαντά Ελευθερία, *Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000)*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 2004.

Μαντά Ελευθερία, «Οι αλβανικές εκλογές της 26ης Μαΐου 1996 και η ελληνική μειονότητα: προβλήματα και προοπτικές», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τεύχ. 9 (1997), σελ. 243-262.

Μπαλτσιώτης Λάμπρος, «Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας: Μια προσπάθεια προσέγγισης σε μια μεταβατική κοινωνία», στο Κ. Τσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Κριτική & ΚΕΜΟ, Αθήνα 2003, σελ. 45-125.

Νίνα Βρισηίδα, *Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η πορεία του εκδημοκρατισμού στην Αλβανία (1985-1999)*, Παπαζήση, Αθήνα 2007.

Παύλου Μίλτος, «Οι Έλληνες της Αλβανίας στην Ελλάδα», στο Κ. Τσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Κριτική & ΚΕΜΟ, Αθήνα 2003, σελ. 265-308.

Σκουλίδας Ηλίας, «Οι σχέσεις Ελλάδος – Αλβανίας», στο Ν. Μέρτζος και Μ. Καραγιάννης (επιμ.), *Βαλκάνια 1913-2011, Εκατό χρόνια θύελλες και χίμαιρες*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 203-223.

Τσιτσελίκης Κωνσταντίνος, «Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία», στο Κ. Τσιτσελίκης – Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας*, Κριτική & ΚΕΜΟ, Αθήνα 2003, σελ. 165-223.

Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων

Συνεδρίαση ΛΓ΄, Παρασκευή 8 Σεπτεμβρίου 1989

Συνεδρίαση ΙΣΤ΄, Παρασκευή 12 Ιανουαρίου 1990

Συνεδρίαση Λ΄, Δευτέρα 5 Φεβρουαρίου 1990

Συνεδρίαση ΜΘ΄, Τρίτη 6 Μαρτίου 1990

Συνεδρίαση ΜΖ΄, Τετάρτη 11 Ιουλίου 1990

Συνεδρίαση ΝΕ΄, Σάββατο 21 Ιουλίου 1990

Συνεδρίαση ΝΣΤ΄, Δευτέρα 23 Ιουλίου 1990

Συνεδρίαση ΞΒ΄, Τρίτη 16 Οκτωβρίου 1990

Συνεδρίαση ΞΔ΄, Δευτέρα 22 Οκτωβρίου 1990

Συνεδρίαση ΡΛΗ΄, Δευτέρα 25 Φεβρουαρίου 1991

Συνεδρίαση ΡΜΑ΄, 28 Φεβρουαρίου 1991

Συνεδρίαση ΡΛΘ΄, Τρίτη 26 Φεβρουαρίου 1991

Συνεδρίαση ΡΝΕ΄, Τετάρτη 20 Μαρτίου 1991

Συνεδρίαση ΡΜΑ΄, Πέμπτη, 28 Φεβρουαρίου 1991
Συνεδρίαση ΡΠ΄, Τρίτη 14 Μαΐου 1991
Συνεδρίαση ΡΚΒ΄, Δευτέρα 28 Ιανουαρίου 1991
Συνεδρίαση ΙΒ΄, Τετάρτη 23 Οκτωβρίου 1991
Συνεδρίαση ΡΝΒ΄, Τρίτη 16η Ιουνίου 1992
Συνεδρίαση Γ΄, Πέμπτη 10 Οκτωβρίου 1991
Συνεδρίαση ΣΤ΄, Τρίτη 15 Οκτωβρίου 1991
Συνεδρίαση Ζ΄, Τετάρτη 16 Οκτωβρίου 1991
Συνεδρίαση ΟΘ΄, Παρασκευή 14 Φεβρουαρίου 1992
Συνεδρίαση Α΄, Τρίτη 4 Αυγούστου 1992
Συνεδρίαση ΡΚ΄, Τρίτη 5 Μαΐου 1992
Συνεδρίαση Θ΄, Δευτέρα 24 Αυγούστου 1992
Συνεδρίαση ΡΜΣΤ΄, Δευτέρα 8 Ιουνίου 1992
Συνεδρίαση ΝΘ΄, Παρασκευή 17 Ιανουαρίου 1992
Συνεδρίαση ΜΔ΄, Τετάρτη 11 Δεκεμβρίου 1991
Συνεδρίαση ΝΓ΄, Πέμπτη 9 Ιανουαρίου 1992
Συνεδρίαση ΟΗ΄, Πέμπτη 13 Φεβρουαρίου 1992
Συνεδρίαση ΞΕ΄, Δευτέρα 27 Ιανουαρίου 1992
Συνεδρίαση ΠΘ΄, Παρασκευή 28 Φεβρουαρίου 1992
Συνεδρίαση Β΄, Τετάρτη 4 Μαρτίου 1992
Συνεδρίαση ΡΘ΄, Δευτέρα 6 Απριλίου 1992
Συνεδρίαση ΡΙ΄, Τρίτη 7 Απριλίου 1992
Συνεδρίαση ΡΙΒ΄, Πέμπτη 9 Απριλίου 1992
Συνεδρίαση ΡΚΔ΄, Δευτέρα 11 Μαΐου 1992
Συνεδρίαση ΚΑ΄, Δευτέρα 9 Νοεμβρίου 1992
Συνεδρίαση ΛΑ΄, Παρασκευή 22 Νοεμβρίου 1991
Συνεδρίαση ΡΞΘ΄, Παρασκευή 26 Απριλίου 1991
Συνεδρίαση ΚΔ΄, Τρίτη 17 Σεπτεμβρίου 1991
Συνεδρίαση ΟΕ΄, Δευτέρα 10 Φεβρουαρίου 1992
Συνεδρίαση Γ΄, Πέμπτη 6 Αυγούστου 1992
Συνεδρίαση Β΄, Τετάρτη 5 Αυγούστου 1992
Συνεδρίαση ΚΣΤ΄, Δευτέρα 16 Νοεμβρίου 1992

Συνεδρίαση ΡΙΒ΄, Πέμπτη 9 Απριλίου 1992

Συνεδρίαση ΚΒ΄, Τρίτη 10 Νοεμβρίου 1992

Συνεδρίαση ΟΣΤ΄, Τρίτη 11 Φεβρουαρίου 1992

Συνεδρίαση ΠΕ΄, Δευτέρα 24 Φεβρουαρίου 1992

Συνεδρίαση ΡΙΣΤ΄, Πέμπτη 16 Απριλίου 1992

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.